

MOSTOVI

Strokovno glasilo
Društva znanstvenih
in tehniških prevajalcev
Slovenije

1/87

11 197991

MOSTOVI

**Strokovno glasilo
Društva znanstvenih
in tehniških prevajalcev
Slovenije**

Mostovi

letnik XXII

št. 1

str. 1-32

Ljubljana 1987

Uredniški odbor: Maja Dolanc, Janko Golias, Viktor Jesenik, Leon Krek, Jože Kokole, Tomaž Longyka, Andreja Markovič, Anton Omerza (odgovorni urednik), Jean Vilhar, Dušan Voglar – **Tehnični urednik:** Nedžad Zijo – **Oblikovalec:** Rajko Vidrih – **Lektor:** Dušan Voglar – **Tisk:** Tiskarna Kresija Ljubljana – Izhaja dvakrat do štirikrat na leto – Avtorski članek naj vsebuje največ 6 tipkanih strani z razmikom 2 in povzetek (do 10 vrstic) v enem izmed tujih jezikov – Rokopisov ne vračamo – **Naslov uredništva:** Društvo znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije, Ljubljana, Resljeva 16

999601795

Vsebina

1. Janez Orešnik: Jezikoslovni vidiki teorije prevajanja.....	3
2. Dragić Vukičević, Momčilo Mujović: Organizacija prevodilačkov rada i profesionalne asocijacije u zemlji	6
3. Vesna Lomić: Prevodjenje kao slobodno zanimanje.....	11
4. Dušan Gabrovšek: O splošnih enojezičnih slovarjih angleškega jezika za prevajalce.....	16
5. Lidija Šega: O prevajanju prevzetih besed v poslovnem jeziku.....	21
6. Darko Simeršek: Prevajanje z računalniki.....	27
7. Simpozij o kakovosti prevajanja.....	31
8. Ohridska srečanja 87	31
9. Kongres FIT.....	32

Contents

1. Janez Orešnik: Linguistic aspects of translation theory	3
2. Dragić Vukičević, Momčilo Mujović: How translators are organized in Yugoslavia	6
3. Vesna Lomić: Translator as freelancer	11
4. Dušan Gabrovšek: General English/English dictionaries for translators	16
5. Lidija Šega: Translating foreign words in business language	21
6. Darko Simeršek: Computer-aided translation	27
7. Symposium on the quality of translation; autumn 1987	31
8. Ohrid encounters 1987	31
9. FIT Congress 1987	32

Table des matières

1. Janez Orešnik: Les aspects linguistiques de la théorie de la traduction	3
2. Dragić Vukičević, Momčilo Mujović: L'organisation du travail des traducteurs et les associations professionnelles dans le pays	6
3. Vesna Lomić: La traduction en tant que profession libérale	11
4. Dušan Gabrovšek: Sur les dictionnaires anglais-anglais généraux pour les traducteurs	16
5. Lidija Šega: Sur la traduction des mots étrangers dans la langue d'affaires	21
6. Darko Simeršek: La traduction à l'aide d'ordinateurs	27
7. Symposium sur la qualité de la traduction	31
8. Les Rencontres d'Ohrid 87	31
9. Le Congrès de la FIT	32

Janez Orešnik

Jezikoslovni vidiki teorije prevajanja*

V tem (povzemajočem) članku je govor o nekaterih jezikoslovnih vidikih, pomembnih za prevajalsko dejavnost.

Jezikoslovje sicer ni idealno sredstvo za osmislitev prevajalske dejavnosti. Bolj primerno bi bilo tako imenovano **besediloslovje**, tj. nauk o besedilih. Da je res tako, se vidi iz naslednjih dveh razločkov med jezikoslovjem in besediloslovjem:

1.1. V (strogo pojmovanem) jezikoslovju je največja enota poved, nadpovedne enote so upoštevane samo ponekod, npr. v opisu pozaimljenja. (Zaimmek in njegova odnosnica sta pogosto v različnih povedih, npr. **Nekoč je živel KRALJ. Vsi so se GA bali.**) Besediloslovje pa se praviloma ukvarja z jezikovnimi enotami, večjimi od posamezne povedi. — Prevajalec ima skoraj vedno opraviti z več povedmi hkrati, ne z eno samo. Prevajalčeva spretnost se meri med drugim po tem, kako zna besede izhodiščnega jezika premetati v okviru več zaporednih povedi, da dobi v ciljnim jeziku klen izraz.

1.2. V jezikoslovju obravnavamo jezikovne enote praviloma brez njihove zunajjezikovne funkcije. V besediloslovju pa to funkcijo vedno upoštevamo (ta lastnost je za besediloslovje konstitutivna). Npr. poved **Ogenj!** je za jezikoslovca samostalnišnik v imenovalniku ali tožilniku ednine, izgovorjen z vzključno intonacijo, nič pa jezikoslovca kot jezikoslovca ne zanima, ali je ta poved povelje, naj se strelja, ali ukaz, naj ogenj prinese, ali oznanilo, da gori. V besediloslovju pa so to tri različna besedila. Jasno je, da mora prevajalec prevesti **Ogenj!** drugače, če je povelje za streljanje, kot če je ukaz, naj nekdo prinese ogenj. Prevajalca torej zanimajo **BESEDILA**, ne jezikovne enote.

Besediloslovje je pravzaprav samo razširjeno jezikoslovje. Posebno ime ima, ker se je po naključju začelo razvijati zunaj jezikoslovja. Ker upošteva pri svojih raziskavah več parametrov kot (dosedanje) jezikoslovje, se načeloma bolj kot jezikoslovje približa znanstveni resnici o jeziku. V tem smislu je besediloslovje (hkrati z jezikoslovjem kot svojim sestavnim delom) veda prihodnosti, katere razvoj bi prevajalci najbrž morali spremljati.

Za zdaj pa ostajamo pri klasičnem jezikoslovju. Prevajalcu so pomembni prav vsi deli te vede, čeprav eni bolj, drugi manj. Najpomembnejši so pač pomenoslovje, skladnja in nauk o jezikovni zvrstnosti. Tu se bomo omejili na **POMENOSLOVJE**.

I. Prevajanje bomo tu opredelili takole:

2. »Prevajanje je 'prelivanje' besedila iz izhodiščnega jezika v ciljni jezik, in sicer tako, da ostane pomen izvirnika ohranjen tudi v prevodu.«

Bistveno je tu vedeti, kdaj imata dve besedili enak pomen. Jezikoslovje ni znalo odgovoriti na to vprašanje, dokler si ni iz logike izposodilo naslednjega:

3. »Povedi A in B imata enak pomen, če je

* Predavanje za člane društva spomladi 1986

poved A resnična takrat in samo takrat, kadar je resnična tudi poved B, in če je poved A neresnična takrat in samo takrat, kadar je neresnična tudi poved B.«

Zgled. **Vreme je lepo**, angl. **The weather is fine**. Ob tem zgledu se vidi, da je zgoraj povedano res, saj lahko trdim, da je vreme lepo samo takrat, kadar lahko trdim isto v angleščini. Itd. Žal pa v nekaterih primerih merilo enakopomenskosti 3 odpove, in sicer pri povedih, ki so VEDNO resnične ali VEDNO neresnične. Zgled. Vedno sta resnični povedi **Vsota kotov v trikotniku znaša 180 stopinj** in **Vsota kotov v kvadratu znaša 360 stopinj**. Po merilu enakopomenskosti 3 tedaj obe povedi pomenita isto. Tega zaključka pa prevajalec ne more sprejeti, kajti povedi **Vsota kotov v trikotniku znaša 180 stopinj** ne sme prevesti v ciljni jezik, kakor da stoji v izhodiščnem poved **Vsota kotov v kvadratu znaša 360 stopinj**. Razen tega merilo enakopomenskosti 3 ni uporabno pri jezikovnih enotah, manjših kot poved, in sploh pri vseh jezikovnih enotah, katerim se ne da določiti, ali so resnične ali neresnične.

Spričo tega se je jezikoslovje ozrlo po drugem merilu enakopomenskosti in prevzelo – to pot iz sodobne filozofije – naslednje:

4. »Pomen jezikovnega izraza poznamo, če poznamo pogoje, pod katerimi ga lahko uporabljamo.«

Zgled. Če se osnovnošolec nauči, da ima angleška beseda **daddy** pomen »očka«, se je naučil, da sme besedo **daddy** v angleščini uporabljati prav takrat, kadar bi v slovenščini uporabil besedo **očka**. Tako je učenec spoznal pogoje, pod katerimi sme uporabljati besedo **daddy**. Otrok, ki reče **očka** ali **daddy** tudi poštarju, še ne pozna vseh pogojev, pod katerimi sme uporabljati besedo **očka** ali **daddy**.

Pogoje za uporabo jezikovnih izrazov preučuje filozofija jezika in je pri tem zelo napredovala. Za povedi je razvila TEORIO GOVORNIH DEJANJ. V vsakem govornem dejanju loči tri poddejanja:

5.1. ubeseditiv, ki je v tem, da misel preli-

jemo v jezikovni izraz, tega izgovorimo ali zapišemo;

5.2. sklicevanje na neki pojav zunaj jezikovnega sveta in pripisovanje nečesa (npr. neke lastnosti) temu pojavu;

5.3. naše ravnanje, ko nekaj trdimo ali vprašujemo ali svetujemo ali ukazujemo ali obljublamo ipd.

S temi poddejanji je povezano razvejano izrazje, tega tu puščamo ob strani.

Merilo enakopomenskosti 4 je uporabno. Ko primerja npr. povedi **Starko so ubili** in **Babo so zaklal'**, ugotovi, da ti povedi ne pomenita isto že zaradi razločka v ubeseditvi (5.1.). Ko merilo primerja povedi **Gospod A vsak dan tepe svojo ženo** in **Gospa A je vsak dan tepena od svojega moža**, ugotovi, da ti povedi ne pomenita isto, ker je prva poved o gospodu A, druga o gospe A, torej gre za razloček po točki 5.2. Ko merilo primerja povedi **Janez kadi** in **Janez kadi?**, ugotovi, da prav tako ne pomenita isto, že zato, ker prva poved nekaj trdi, druga pa po nečem sprašuje, torej gre za razloček po točki 5.3.

Pri prevajanju povedi moramo ločiti točke 5.1.–3. in jih upoštevati vsako zase, sicer lahko prevedemo narobe. Seveda pa prevajalec navadno ne more prenesti v ciljni jezik vseh pogojev uporabe, ki veljajo za tisti izraz izhodiščnega jezika, temveč samo nekatere; drug prevajalec bi prenesel delno druge. Zato ni edinega pravilnega prevoda.

II.a. Prevajalcu seveda ne zadošča, da ve, da imata ali nimata dva izraza enak pomen, temveč mora tudi vedeti, KATERI pomen imata. Tudi tu so težave, celo na ravni besed, o katerih pomenu vemo vendar največ (pomislimo samo na velikansko delo, ki so ga na tem področju opravili – in ga še opravljajo – slovaropisci).

Težave so npr. pri izboru med sopomenkami. Zgled. Če hočemo prevesti slovensko slovarsko enoto **voz** v angleščino, nam dober slovar ponudi med drugim ustrezniške **carriage**, **coach**, **car**, **cart**, **vehicle**. Kako izbirati med njimi? Jezikoslovje predlaga naslednjo

sistematično pot (poznajo jo vsi prevajalci):

6.1. ugotovimo pomen slovarske enote **voz**;

6.2. ugotovimo ustrezno slovarsko enoto v ciljnem jeziku.

K 6.1. Pomen vsake slovarske enote je sestavljen iz pomenskih sestavin, krajše pomenin (mednarodni izraz: sem, roditelj sem), tj. iz najmanjših pomenskih obeležij, ki (še) razlikujejo med pomeni. Npr. pomen slovarske enote **voz** vsebuje pomenine /+števen/, /+konkreten/, /-živ/, /+vozilo/, /+kolesa/, /+najmanj dve kolesi na isti osi/ itd. – Ugotoviti pomen slovarske enote pomeni v veliki večini primerov ugotoviti pomenine, ki vstopajo v pomen tiste slovarske enote.

K 6.2. S pomočjo dobrih slovarjev sestavimo sezname pomenin, ki vstopajo v pomene možnih ustreznikov v ciljnem jeziku. V našem primeru bi ugotovili, da je pomenom vseh ustreznikov skupno: /+števen/, /+konkreten/, /-živ/, /+vozilo/, razlikujejo pa se v naslednjem:

7.1. ali ima voz svoj pogon (to razlikuje npr. med **carriage** 'potniški vagon' in **coach** 'medkrajevni avtobus')

7.2. ali je voz namenjen prometu s tovari (to razlikuje npr. med **carriage** 'potniški vagon' in **waggon** 'tovorni vagon')

7.3. ali je voz tirno vozilo (to razlikuje npr. med **carriage** 'potniški vagon' in **vehicle**, slednje je ali ni tirno vozilo)

7.4. ali ima voz konjsko vprego (to razlikuje npr. med **coach** 'kočija' in **coach** 'avtobus')

7.5. ali je voz namenjen javni uporabi (to razlikuje npr. med **carriage** 'potniški vagon' in **car** 'avtomobil', slednji je ali ni namenjen javni uporabi).

Naslednja stopnja je, da si slovarsko eno-

to izhodišnega jezika (**voz**) interpretiramo, tj. ugotovimo, kateri skup pomenin ji v danem sobesedilu najbolj ustreza, in poiščemo ustrezno slovarsko enoto ciljnega jezika. Pri tem žal le redko naletimo na slovarsko enoto, katere pomen bi vseboval prav iste pomenine, kot jih vsebuje pomen izhodiščne enote. Spričo tega je skoraj vsak prevod le približen.

II.b. Nadaljnja velika težava nastopi pri povezovanju slovarskih enot v večje skladenjske enote. Pri tem veljajo namreč v vseh jezikih številne omejitve glede sopostavljivosti slovarskih enot.

Zgled. Slovenski vstopni (mednarodno: inko/h/ativni) glagoli se pogosto prevajajo v angleščino z glagolom **become** 'postati' plus pridevnik, npr. **zboleti** se lahko prevede z **become ill** 'postati bolan'. Vendar **become** ni edini glagol, ki se tako uporablja. Drugi so **come** (npr. **The dream came true**), **fall** (npr. **John fell ill**), **get** (npr. **The animal got nasty**), **go** (npr. **John went pale**), **grow** (npr. **John grew thin**), **run** (npr. **The river ran dry**), **turn** (npr. **John turned sentimental**), **wax** (npr. **John waxed eloquent**), **wear** (npr. **The carpet wore thin**). Med temi glagoli so drobni pomenski razločki, tako da ne morejo vsi nastopati z vsemi pridevniki, ki so smiselni v zvezi **postati** plus pridevnik. Glagol **become** je v tem pogledu skoraj univerzalen (toda ne da se reči npr. **The machine became dead** namesto **The machine went dead** 'stroj je obstal'), blizu mu je v tem pogledu **get** (vendar se ne da reči npr. **John got mad** namesto **John became/went mad** 'John je znorel'), ostali pa so veliko bolj izbirčni, tako zlasti **come**, **fall**, **go**, **run**, **wax**, **wear**.

Nadaljnji zgled. Angleščina je v nasprotju s slovenščino zelo zadržana pri tvorbi pomajševalnic z besedotvornimi sredstvi. Večinoma si pomaga s skladenjskimi zvezami **little/small + samostalnik**, npr. **mizica** je **little/small table**. Prevajalec mora pogosto seči po takih zvezah. Težava je v tem, da se ne morejo vsi samostalniki sopostavljati z **little** in **small**. Prvi, **little**, je sicer resda univerzalen, tj. porabi se ga da tako rekoč ob

vseh samostalnikih, **small** pa je omejen na zelo konkretne samostalnike. Od nekoliko manj konkretnih se more s **small** sopostavljati npr. **group (small group)** poleg **little group**, **dinner, scene, celebration** mogoče (npr. vedno je mogoče **little dinner**, vprašanje pa je, ali tudi **small dinner**), **holiday, idea, walk** nikakor (možno je **little holiday**, nikakor pa **small holiday**). Itd.

Take in podobne sopostavljivostne omejitve so doslej ugotovili predvsem pri naslednjih skladenjskih zgradbah: osebek + glavni glagol, glagol + predmet, glagol + prislovno določilo, pomožnik + pridevniško povedkovo določilo, levi prilastek + jedro samostalniške zveze, jedro samostalniške zveze + pridevniški povedkov prilastek, oziralni zaimek + njegova odnosnica, osebek + povedkovo določilo itd. Pomenine, ki igrajo pri tem največjo vlogo, pa so (pri povezavah, ki zadevajo samostalnike, pridevnike in zaimke) /človek/, /živ/, /moški/ itd.

Sopostavljivostne omejitve imajo seveda pri prevajanju pomembno vlogo. Prevajalcu bi bilo delo bistveno olajšano, ko bi bili na voljo priročniki, npr. slovarji, ki bi vsebovali podatke o sopostavljivosti.

To vodi k vprašanju, kakšno vrsto slovarja sploh potrebuje prevajalec. Idealno bi bilo, ko bi slovar za prevajalca vseboval vsaj naslednje podatke: sezname pomenin, kazalke na pomensko sorodne besede, navedbe skladenjskih zgradb, v katere slovarska enota lahko vstopa, navedbe o sopostavljivosti, primere rabe, podatke o zvrstnosti.

Predstavljam si, da bodo taki priročniki dobljivi v prihodnosti v obliki računalniških programov. Le-te bo prevajalec lahko uporabljal na svojem osebnem računalniku. (Domnevam namreč, da bodo prevajalci v prihodnosti v veliko večji meri kot dandanes uporabljali pri svojem delu računalnike oz. urejevalnike besedila). Podatke bo dobil veliko hitreje, kot jih dobi, kadar jih išče v slovarju. Žal bodo taki priročniki prej na voljo za tuje jezike kot za slovenščino, ker raziskave slovenskega jezika, ki bi bile v ta namen primerno natančne, še niso dovolj napredovale. Bilo bi pa v prid vsakemu našemu prevajalcu, da bi vse vrste raziskav slovenskega jezika pospešili in izsledke napravili brž ko mogoče dostopne za interesiranim.

Dragić Vukičević, dipl. ing., i Momčilo Mujović, dipl. pravnik

Organizacija prevodilačkog rada i profesionalne asocijacije u zemlji*

1. Uvod

Potreba da se pripremi ovakvo saopštenje o ulozi profesionalnih prevodilačkih asocijacija u organizovanju prevodilačkog rada proističe iz same činjenice da individualni naponi, ma koliko bili veliki i plodonosni, u krajnjoj liniji ne mogu dovesti do apsolutno željenih rezultata ukoliko nisu usmereni ka zajedničkim interesima.

Imajući u vidu da je deo prevodilaštva koji se odnosi na naučno-stručne oblasti relativno mlada strukovna grana za razliku od književnog prevodilaštva koje ima dugotrajnu tradiciju i izboreno mesto u društvu, neophodno je neprekidno ulagati napore kako u oblasti usavršavanja i poboljšavanja ovog mladjeg dela prevodilaštva, tako i objašnjavati društvu

* S posvetovanjima Hercegovini 87

o samoj suštini, a s tim u vezi i problematici naučno-stručnog prevodilaštva u svim njegovim mnogobrojnim vidovima.

2. Uslovi koji su vodili ka organizovanju udruženja i društva

Drugom polovinom pedesetih godina osetila se izrazita potreba za uvođenje jedne nove profesije u oblasti međunarodne razmene znanja i dobara – naučnog i stručnog prevodilaštva. Nije potrebno posebno isticati da su to bili dani potpunog nepoznavanja suštine ove profesije. Najbolji dokaz je činjenica da su mnoga tadašnja preduzeća ovo zanimanje nazivali »daktilografija sa znanjem stranog jezika«, dakle data je fizionomija ovoj profesiji nazivom starije i poznatije »daktilografije«, iako je za ovu poslednju bilo dovoljno samo nekoliko meseci intenzivnog tečaja, pa da se postignu veoma visoki rezultati, a za drugi deo naziva, sa znanjem jezika, bilo je potrebno vreme 4–5 godina da bi se savladala i uspešno okončala zahtevana znanja.

Naravno, postojali su i izuzeći od ovog pravila. Bilo je i dobro rešenih situacija, ali su one bile rezultat više ličnog snalaženja prevodilaca, poznanstava, veza, a u daleko manjem broju slučajeva stvarno razumevanje sredine u kojoj se rad odvijao.

Nije ni mesto ni vreme da obradjujemo istorijat razvoja organizovanja prevodilaca u svoju profesionalnu organizaciju – Udruženje naučnih i stručnih prevodilaca – ali pomenimo da su ubrzo tada aktivni pojedinci shvatili značaj udruženja ili društva profesionalnih prevodilaca za dalji razvoj prevodilaštva ove vrste u nas. Učinjeni su početni koraci, naravno veoma skromni, jer su problemi bili brojni tako gotovo nerešivi. Sredstva za najosnovnije potrebe ne samo da nisu postojala već nije bilo ni razumevanja kod tadašnjih garnitura koje su odlučivale o fondovima za ovakve vrste delatnosti; o prostorijama da i ne govorimo. A upravo ova dva elementa su suštinski važna da bi jedna organizovana delatnost ugledala svet. Zahvaljujući joj jednom trezvenom i iznad svega realnom gledanju pionira naučnog-

stručnog prevodilaštva i razumevanju tada još malobrojnog članstva, prihvaćena je politika »u se i u svoje kljuse«, koja se na kraju pokazala jedino ispravnom, pa i u skladu sa opredeljenjima celokupnog društva.

3. Konceptija iskustva, znanja i sredstava

Imajući pred sobom kakvu takvu materijalnu bazu, organizovano prevodilaštvo se okrenulo rešavanju neposrednih gorućih problema koji su iskrsavali u svakodnevnom radu. Iako još nenaviknuti na činjenicu da organizovano prevodilaštvo nudi daleko šire okvire i mogućnosti za afirmaciju još uvek mlade profesije, sem mogućnosti uzgrednih zarada ili, kako mi to popularno zovemo tezgarenja, karakteristično je da se i u tim prvim danima počinje javljati shvatanje da je potrebno obraćati se udruženju prevodilaca za gotovo sva pitanja vezana za organizovanje što uspešnijeg i celishodnijeg rada prevodilaca u radnim organizacijama, odnosno društvenim institucijama tog doba.

Obraćali su se i pojedinci i preduzeća. Udruženja su reagovala brzo, koliko je to bilo moguće, i najpre je osnovano jezgro iskusnih prevodilaca iz svih domena rada i života, koji su svoje znanje i iskustvo stavili na raspolaganje manje iskusnim prevodiocima. Ovakav vid saradnje pokazao se nezamenjivim i udruženja su, saradjujući međusobno u svim regionima naše zemlje, prihvatila obavezu ne samo pružanja prevodilačkih usluga privredi, već i obavezu osposobljavanja i usavršavanja novih kadrova, koji su se uglavnom regrutovali izmedju filologa.

Na taj način organizovano prevodilaštvo je imalo svoju materijalnu bazu – u obliku centra za pružanje prevodilačkih usluga, i obrazovnu – u obliku centra za osposobljavanje i usavršavanje stručnih prevodilaca.

Već samo ova dva momenta dovoljna su da opravdaju postojanje udruženja odnosno društva naučnog i stručnog prevodilaštva. Prevodioci su imali siguran oslonac za rešavanje kako svojih stručnih tako i profesionalnih problema, a društvo je imalo organizaciju

koja je maksimalnom brzinom i kvalitetom izvršavala poslove i zadatke za njegove potrebe.

4. Sistematičan prilaz prevodilačkim poslovima i zadacima.

Prva i najteža faza rada udruženja prevodilaca bila je prebrodjenja. Društvo je osećalo blagotvoran uticaj na rad i radnu disciplinu, na savesnost i moralne obaveze stručnih prevodilaca, a prevodioci su se imali kome »požaliti« na svoje probleme i u velikom broju slučajeva je udruženje posredovalo u sporovima pojedinac-radna sredina, na obostrano zadovoljstvo. Udruženje je, preko svojih iskusnih članova, ne samo pomagalo savetima, već i razradom celokupnih analiza potreba radnih organizacija, kao i načina na koje će rešiti i podmirivati svoje potrebe. Da bi se to postiglo na odredjeni »zvaničan« način, razradjene su smernice, iskristalisala gledišta i donosile preporuke o najcelishodnijim oblicima organizovanja prevodilačkih službi, rada sa slobodnim prevodiocima, itd.

Paralelno sa ovim udruženja su radila intenzivno na sve većem zbližavanju visokoškolskih institucija i prevodilačkih organa, putem seminara, savetovanja, razmene mišljenja, itd., čime su akcije dobijale karakter poduhvata baziranih na naučnim principima. Koristi su bile više nego očigledne. Radne organizacije su imale potpuno razradjene pretpostavke o profilima prevodilačkih kadrova koji bi zadovoljili njihove potrebe, o pravima i dužnostima prevodilaca, o velikom značaju stručnih ispita koji su organizovani bilo putem seminara, bilo putem organizovane provere znanja itd. Diploma koja je imala i ima interni karakter dobila je u značaju u radnim organizacijama bez zakonske prinude, što već samo za sebe govori koliko se isplatio trud prvih pregalaca u ovoj oblasti.

5. Udruženja kao mesto za ostvarivanje samostalnih prava slobodnih prevodilaca

Još ne tako davno nije se moglo zamisliti

da prevodioci koji rade u oblasti van uže prevodilačke-književne sfere mogu imati status slobodnog umetnika, odnosno radnika u kulturi. To znači, radnika koji nije bio vezan ni za jednu radnu organizaciju ili instituciju, već je stajao na raspolaganju onima koji su imali potrebe za njegovim radom u odredjenom trenutku. Ceo složeni kompleks pitanja zdravstvenog i penzionog osiguranja rešen je u okvirima udruženja, što danas ima i te kako značajnu prednost – kada je zapošljavanje veoma bolno pitanje našeg društva u celini jer su mnogi mlađji kadrovi prevodilaca prihvatili status samostalnih radnika i, mada ud velike napore, ipak rešavali svoja egzistencijalna pitanja i pitanja radnog staža i penzionog i zdravstvenog osiguranja. Ova materija je toliko značajna da zaslužuje da se o njoj govori u obliku posebnog saopštenja, što će biti i učinjeno.

Pored ovog, prevodioci koji su se opredelili za samostalan rad imaju mogućnost da i svoje društvene potrebe i samoupravna prava ostvaraju kroz udruženje.

Formirana na svim principima koje predviđa socijalističko samoupravno društvo u nas, udruženja, neka u manjem neka u većem stepenu, organizovala se tako da su zastupljene sve forme predominantne u samoupravnom društvu: delegatski princip upravljanja, sindikalna organizacija, aktiv saveza komunista, itd. Stručna delatnost je, međutim, organizovana u vidu jezičkih sekcija koje, kao samostalna tela, deluju među članstvom kao inicijatori svekoliko stručno-intelektualnih delatnosti (predavanja, savetovanja, konsultacije, udruženja, itd.).

6. Udruženja – nosioci borbe za afirmaciju prevodilaštva

Svaka profesija, a naročito ona koja nije stigla da se afirmiše u vremenima kada su o svakoj važnoj situaciji nekog poziva odlučivali pojedinci preko administrativnog aparata i postupka, i sve »ozakonjeno« dekretima i uredbama obnarodovanim u službenim listovima ili glasnicima, i potrebu da sagleda svoje mesto u celokupnom društvenom životu, svoj značaj i svoj doprinos zajedničkim naporima, a s tim

u vezi i svoja prava i svoj položaj u društvu. Prevodilaštvo je najizrazitiji primer ove tvrdnje. Mada često označavana kao profesija koja je »kičma« društvenih napora za prevazilaženje kako političke tako i privredne krize u nas, naročito u osposobljavanju naših organizacija da osvoje inostrano tržište kroz adekvatno predstavljanje kako kvaliteta tako i drugih aspekata naših roba, naših usluga, pa i naših znanja, ona još uvek nema ono mesto koje joj po značaju pripada. Delimično je to posledica objektivnih delatnosti izmenjenih uslova rada na afirmaciji; samoupravna demokratija ne poznaje danas rešenja koja zavise od pojedinaca – potrebno je angažovanje, usaglašavanje svih zainteresovanih a za to je potrebno vreme i strpljenje. Delimično je to posledica i naših naravi, često smo imali u vidu interese samo jednog ili drugog segmenta iste profesije, što je dovodilo do nepotrebnih unutrašnjih rasipanja snage i napora, a zajednički ciljevi su uvek čekali na povoljniju klimu.

Medjutim, bez obzira na sve negativne tendencije kojih je bilo i kojih još uvek ima, svedoci smo, bar kroz poslednje društvene dogovore i sporazume, da naši organizovani napori ipak daju rezultate. To će se videti i iz nekih drugih saopštenja, a naročito iz saopštenja o situaciji u pogledu opštejugoslovenske nomenklature zanimanja, kao i u pogledu već društveno prihvaćenih gledanja kako se odražavaju u »Polaznim osnovama o vrednovanju rada prevodilaca u spoljnoj trgovini«.

8. Kao karike opštejugoslovenskog prevodilačkog napora

Udruženja i društva naučnih i stručnih prevodilaca su u današnjoj situaciji, pored već nabrojanih elemenata, i element međusobnog povezivanja teritorijalnih grupacija prevodilačkih potencijala, čime je u praksi ostvarena integracija prevodilačkih i edukativno-kreativnih resursa. Svojim planskim razradjenim pristupima, ne samo jezičkim, već i međunacionalnim problemima u oblasti lingvistike, udruženja su okosnica oko koje se zbijaju svi pozitivni nosioci daljeg razvoja, te kao takva predstavljaju nezaobilazne karike i među-

nacionalnog povezivanja u oblastima razmene iskustava, kadrova, razvojnih programa i planova, itd. itd.

Iako se baziraju na samofinansiranju, sve ove delatnosti nisu samo fiktivna komponenta tobožnjeg rada, već realnost omogućena organizovanim naporima svekolikog članstva. Kroz demokratska i samoupravna istraživanja volje, htenja i namera, članovima prevodilačke profesije, bez obzira da li su formalno uclanjeni u udruženja ili nisu, stoje uvek otvorena vrata za sve vrste konsultacija, stručne pomoći, i manifestovanja sopstvenih gledanja na prevodilaštvo, naročito učešćem u radu jezičkih sekcija. To su mesta na kojima se pretresaju sve pozitivne i negativne strane ponašanja kako pojedinca u oblasti prevodjenja tako i pojedinaca ili čitavih organizacija-korisnika prevoda.

7. Udruženja i društva – moćni nosioci aktivnosti na međunarodnom planu

Iako bismo o ulozi organizovanog rada prevodilaca kroz profesionalne asocijacije mogli govoriti satima, pa da još uvek nedovoljno istaknemo značaj takvih organizacija u nacionalnim i jugoslovenskim okvirima, a posebno na međunarodnom planu. Prevodilac, inokosni stvaralac, teško može samo svojim snagama dostići međunarodni nivo obrazovanja pa i rada. Organizovani pojedinac, uclanjen u nacionalna udruženja, postaje automatski i član međunarodne porodice profesionalnih asocijacija, čime mu se otvaraju i mogućnosti i perspektive delovanja na međunarodnom planu, naravno ukoliko za to ima ambicija i sposobnosti. Da li je potrebno da se navede podatak da je samo u prošloj godini na međunarodnom skupu prevodilaca učestvovalo tri-desetak i više prevodilaca iz naše zemlje – uglavnom kao delegati profesionalnih asocijacija. Samo dvadesetak godina ranije takva mogućnost ne samo da nije pružana nego nije ni postojala. Danas smo na takvom stepenu da je i Jugoslavija dobila jedan stalni komitet UNESCO-a, sa sedištem u Beogradu, što je opet, nesumljivo, plod organizovanih napora profesionalnih prevodilačkih asocijacija.

10. Zadaci koji predstoje

Svi ovi organizovani uspesi nisu postignuti, naravno, bez onih obaveznih pratilaca u usponima padovima koji se javljaju na svim prekretnim momentima u životu zemlje. Ali uprkos svim kolebanjima kojih je bilo ne mali broj, razvojna linija profesionalnih asocijacija je jasno izražena u celini, a razlike su samo u stepenu uspeha pojedinih udruženja i društava unutar Jugoslavije.

Iako su ovi pozitivni momenti pretežni, ne smemo se zavaravati da smo rešili sva pitanja. Nažalost, istrajno dokazivanje mesta i uloge prevodilaca u samoupravnom društvu još uvek je aktuelno i zahteva da i u buduću zbijemo redove i organizovanim nastupima, poput ovog današnjeg, uverimo društvo argumentima da nam i pripada ono što tražimo – tj. ravnopravan tretman sa svim ostalim kreativnim profesijama i jednake mogućnosti ostvarenja naših ambicija unutar životnog poziva.

S tim u vezi navešćemo da jedan od prevashodnih zadataka svih udruženja i društava a to je formulisanje programa razvoja u sledećem periodu, tj. do 1990 godine, koji će nam poslužiti kao instrument za ostvarivanje naše društvene uloge. To od nas očekuje društvo i mi moramo tome prići sa svom ozbiljnošću. Naše raznovrsne aktivnosti: stručne, društvene i dohodkovne moraju biti planski razrađene kako bismo i sebi i društvu dali konkretne pokazatelje o našem kretanju napred. Naše zajedničke snage, izražene kroz profesionalnu asocijaciju, sigurno će lakše i kvalitetnije doprineti daljem razvoju prevodilaštva – posebno u oblastima koje još nismo ni proučili dovoljno a kamo li njima ovladali. Mislimo na aktivnosti oko izdavanja specijalizovanih rečnika, na formiranje terminoloških banaka, biblioteka, pružanje grafičkih i drugih tehničkih usluga, itd. Na planu normativnih delatnosti pred nama su zahtevi da što pre izradimo, usaglasimo i usvojimo razne pravilnike o radu – na primer, pravilnik o lektorisanju tekstova, pravilnik o kvalitetu prevoda i arbitraži, itd. Takođe je potrebno da se odlučimo i usvojimo samoupravni sporazum o zvanjima stručnih prevodilaca u udruženom radu koji bi važio na

celoj teritoriji Jugoslavije. Mislimo da bi to predstavljalo snažan dokaz o našoj visokoj svesti o zajedništvu shvaćenom kao neminovnosti koja rezultira iz zajedničkih ciljeva i interesa.

ZAKLJUČAK

Cilj ovog saopštenja je ukazivanje na sve prednosti organizovanog rada i usmeravanja prevodilačkih delatnosti iz čega podjednako crpe koristi i prevodioci i korisnici prevoda. Udruženja naučnih i stručnih prevodilaca su se postavila, u prvom redu, kao eksterna visoko-specijalizovana pomoć udruženom radu kada sva unutrašnja sredstva otkažu, ili su nedovoljna. S druge strane, Udruženja su nosioci i borbe za afirmaciju prevodilaštva u prvom redu očuvanje visokog kvaliteta, što je omogućeno kroz koncentraciju najiskusnijih i najuspešnijih radnika na polju prevodjenja. Udruženja su takodje i svojevrstni regulator na tržištu ponude i potražnje prevodilačkih usluga, kao i pravedne naknade za takve usluge. Veoma je pogrešno, a i štetno, posmatrati Udruženje prevodilaca nekom vrstom uhleblja i tezge kada se nema kuda, ili se sve šanse privatnih, često eksploatorskih aranžmana prokockaju. Ona su takodje i glavni oslonci svih onih koji se prevodilaštvom bave u vidu samostalnog zanimanja, jer preko udruženja mogu zakonski i društveno sankcionisano ostvarivati i svoja samoupravna prava, i naći zdravstvenu i socijalnu zaštitu.

S obzirom na gore rečeno, razumljiva je briga organa rukovodjenja da uvek imaju na umu kvalitet a ne kvantitet i da, shodno tome, oprezno ali i principijelno šire krug pouzdanih saradnika, ne zatvarajući se u sebe i ne pretvarajući se u klub povlašćenih ili izabranih. Stoga poziv na svestranu i snažnu podršku svojim udruženjima ne treba da bude shvaćen kao poziv u pomoć, već kao poziv na jedinstveno i pravilno usmereno delovanje u našem samoupravnom društvu.

Vesna Lomić

Prevodjenje kao slobodno zanimanje*

Slobodan prevodilac je zvanično umetnik ili kulturni radnik koji se ličnim radom u vidu zanimanja bavi prevodjenjem. Nezvanično, slobodan prevodilac je čovek koji u svakom trenutku može da zameni svog bolesnog ili odsutnog kolegu prevodioca u RO na jedan dan ili na nekoliko meseci. To je onaj prevodilac koga svaka firma može da naruči u svako doba, koji je spreman da posle podne, subotom, nedeljom i praznikom otputuje sa stranim partnerom ili delegacijom u bilo koji kraj zemlje, ukoliko to je onaj slobodni prevodilac koji živi samo od prevodjenja i koji nikada ne sme biti slobodan.

Bez namere da se sada polemise o podobnosti naziva »slobodan« ili »samostalan«, u ovom izlaganju se prihvata popularni naziv slobodan prevodilac.

U junu 1982. godine donet je prvi put u SR Srbiji zakon o samostalnom obavljanju umetničke ili druge delatnosti u oblasti kulture. Ovim Zakonom su obuhvaćeni i prevodioci, i oni se po njemu i ponašaju.

Da bi se lakše shvatile težnje prevodilaca i profesionalnih udruženja i njihova zalaganja, podsetimo se zbivanja iz nedaleke prošlosti.

Zvanično priznavanje prevodilačkog rada kao samostalnog zanimanja počelo je 1955. godine kada je SIV doneo Odluku o socijalnom osiguranju prevodilaca naučnih i književnih dela (Sl. list FNRJ 32/1955).

Po toj Odluci prevodioci naučnih i književnih dela, kojima je prevodilački rad osnovno zanimanje, imaju pravo na socijalno osiguranje po Uredbi o osiguranju umetnika.

Od tada su prevodioci neprekidno bili osigurani i po svim zakonskim aktima imali su pravo na socijalno i penzijsko osiguranje kao prevodioci naučnih, stručnih i književnih dela.

Bez obzira na mogućnost da se prevodioci socijalno osiguravaju, samostalno prevodjenje nije tada predstavljalo afirmisani i društveno priznati poziv.

Odlučujuću etapu u afirmisanju prevodjenja kao posebnog poziva predstavlja, bez sumnje, Prevodilačka povelja.

1957. godine podneo je Savez prevodilaca Jugoslavije Upravnom odboru FIT-e predlog teksta Prevodilačke povelje, koji je usvojen na IV. kongresu FIT-e u Dubrovniku.

Ova Povelja je vrsta deklaracije prava i dužnosti prevodilaca, određeni program prevodilačkih akcija u borbi za položaj prevodilaštva u društvu, proklamacije svega onoga što sjedinjuje prevodilačke specifičnosti i specijalnosti. Kao takva, Povelja je poslužila kao inspiracija za tekst Preporuke o pravnoj zaštiti prevodilaca i prevoda i o praktičnim sredstvima za poboljšanje položaja prevodilaca.

Ta poznata Preporuka UNESCO-a usvojena je 1976. godine u Najrobiju.

Nije zadatak ovog izlaganja da se zadržava na bitnim odredbama ovih dokumenata, ali je neophodno napomenuti, da je naša zemlja ratifikovala Bernsku konvenciju i da u svoje zakone unosi mere za sprovođenje načela Preporuke UNESCO-a.

Na osnovu Odluke o socijalnom osiguranju prevodilaca naučnih i stručnih dela potpisalo je udruženje naučnih i stručnih prevodilaca SR Srbije 1971. godine sa Republičkom SIZ-om penzijskog i invalidskog osiguranja umetnika Ugovor. Po tom Ugovoru u osiguranike spadaju prevodioci (Čl. 2) stručnih, naučnih i književnih dela, ako im je prevodjenje jedino i glavno zanimanje i ako im je priznato svojstvo umetnika.

Tada su prevodioci podnosili dokaze o is-

* S posvetovanja Hercegnovi 87

punjavanju traženih uslova Komisiji SIZ-e i tako sticali svojstvo umetnika.

Tadašnja komisija je radila po Pravilniku o kriterijumima za sticanje svojstva samostalnog umetnika, a 12 članova Udruženja naučnih i stručnih prevodilaca SR Srbije ispunilo je uslove i steklo status umetnika a njihovo udruženje status umetničkog udruženja. Pre pet godina započeo je rad na tezama Zakona o samostalnom obavljanju umetničke i drugih kulturnih delatnosti. U javnoj raspravi su učestvovala sva umetnička udruženja Srbije preko svog Koordinacionog odbora, podnoseći svoje primedbe, predloge i sugestije na tekst teza za ovaj Zakon.

1982. godine donet je prvi put u SR Srbije Zakon o samostalnom obavljanju umetničke i drugih kulturnih delatnosti. Nema dovoljno mesta ni vremena da se komentariše ovde ovaj rogovatni i netačan naziv o obavljanju delatnosti i o profesiji kao delatnosti, tek po tom Zakonu »umetničkom delatnošću se smatraju književna, filmska, dramska, scensko-muzička, muzička, likovna, primenjena likovna delatnost, umetnička fotografija i književno prevodjenje«.

Drugom delatnošću u oblasti kulture po ovom Zakonu se smatra prevodilaštvo – znači svako prevodjenje koje nije književno prevodjenje.

Koliko je nestudiozno formulisan taj član Zakona vidi se na primer i kod dramske umetnosti, gde se pantonima smatra umetnošću ali ako umetnik recituje on više nije umetnik nego kulturni radnik. Ako instrumentalno-vokalni solista samo peva on je po ovom Zakonu umetnik ali ako igra a još k tome ima i elementa folkloru, on je samo kulturni radnik, jer kako Zakon kaže on »obavlja drugu delatnost u oblasti kulture«.

S opravdanom radoznalošću se očekivalo da Zakon odredi ko se to može samostalno i u vidu zanimanja baviti prevodjenjem. U tekstu Zakona se o tome ne kaže ni jedna reč ali se govori o književnom i neknjiževnom odnosno o umetničkom i neumetničkom prevodjenju. Ni sva druga podzakonska akta nisu se upuštala u to koji radnici i sa kakvim iskustvom i kvalifikacijama se mogu samostalno baviti prevo-

djenjem. Tako su Komisije pri umetničkim udruženjima donoseći svoje pravilnike i kriterijume suočene s velikom odgovornošću pri odmeravanju veštine, stručnosti iskustva i prevodilačkog rada kada se neko prijavi da se želi samostalno u vidu zanimanja baviti prevodjenjem.

Zakon je, naime, omogućio da se svaki radnik koji je bio na privremenom radu u inostranstvu, bez ikakvog institucionalnog učenja jezika može prijaviti da se bavi prevodjenjem u vidu zanimanja.

Autori zakonskog teksta nisu posmatrali čin i proces prevodjenje nego tekstove koji se prevode. Oni nisu znali da je prevodjenje sposobnost da se istovremeno ili u kraćem vremenskom periodu prenese poruka iz jednog u drugi jezički sistem, nisu znali da između pošiljaoca i primaoca poruke stoji subjektivni faktor-prevodilac koji prima i doživljava komunikativnu celinu, menja je i šalje u novom obliku krajnjem primaocu. Ovaj postupak zadire u više oblasti: psihologiju, fiziologiju, psiholingvistiku. U ovom procesu sporazumevanja učestvuju razni nivoi od kojih je jedan i snaga delovanja poruke na konačnog primaoca i ponašanje koje posle toga sledi – dakle reakcija. To sve nije uzeto u obzir

Iz ovih razloga nisu svi oni koji su to želeli, mogli da postanu prevodioci. Dakle, pored teoretskih znanja i lingvističkog poznavanja oba jezika potrebna je i sposobnost – talenat, kao što ga otprilike ima glumac koji bez šminke i kostima ipak dočarava lik odabranog junaka.

Prema tome, tvorci Zakona nisu uzeli u obzir proces prevodjenja – tj. rad ili kako zakon kaže delatnost nego su prevodjenje posmatrali kroz tekstove ne usvajajući ni tada naučno-lingvističku podelu tekstova.

Može prevodilac prevesti bezbroj naučnih i stručnih dela izuzetne težine, vrednosti i važnosti, ali ako ne prevodi književna dela (romane, poeziju, drame, eseje, književnu i umetničku kritiku i istorijsko-filološka dela) on više ne može steći status prevodioca-umetnika. U tezama je stajalo da se umetničkom delatnošću smatra prevodjenje književnih i naučnih dela. U predlogu nacrtu Zakona reč »naučnih«

je nestala a primedba Koordinacionog odbora da se ta reč ponovo unese, nije usvojena. Tako je došlo do sadašnjeg važećeg teksta Zakona i do podele prevodjenja i prevodioca na dve kategorije, do dve vrste osiguranja i do dvojakog položaja profesionalnih prevodilaca u društvu.

Zakon je dakle podelio prevodioce na one koji prevode književna dela ili na umetnike i na one druge prevodioce – kulturne radnike. Iako Zakon jednako tretira umetnike i kulturne radnike, prvim plaća Zajednica kulture doprinosi za penzijsko i zdravstveno osiguranje a drugi to čine sami.

Kod donošenja Zakona zaboravljen je član 2 Bernske konvencije koji jasno kaže da izrazi »književna i umetnička dela obuhvataju sve tvorevine iz književne, naučne i umetničke oblasti bez obzira na način i oblik njihovog izražavanja... zatim drugi stav istog člana u kome se kaže da su prevodi zaštićeni kao originalna dela.

Tako nije uzet u obzir ni Zakon o autorском pravu koji spada u najnaprednije zakone u svetu i po kome je jasno da je autor prevodilac autor dela koje je preveo a da je prevodjenje umetnički čin.

U praksi se osim toga dešava da se procena o tome šta je to autorstvo prepušta poreskim organima, SDK, knjigovodstvima u radnim organizacijama itd. Prevodioci žele pravilno tumačenje zakonskih propisa kojima se reguliše autorsko pravo prevodilaca i tretman prevedenih dela pri čemu se stavlja akcenat na čin prevodjenja a ne na vrstu teksta koja se prevodi.

Često se čini da je najbitniji faktor to, koji i koliki porez treba obračunati na prevode dela, tako da je u proceni autorstva najbitnija poreska politika. Takva praksa u našem društvu u kojem je autorstvo jedna od komponenti razvoja i u kojem je prevodilaštvo izuzetno značajno, nije održiva. Zato je donet i Samoupravni sporazum o razvoju stvaralaštva koji treba da stimuliše stvaralaštvo i koji prevodioci svestrano podržavaju.

Kako se postaje slobodan prevodilac?

Merila za utvrđivanje rezultata u umetničkom radu ili u oblasti kulture propisuju udruže-

nja po prethodnom mišljenju Republičke konferencije SSRN i Republičke zajednice kulture. To mogu da rade samo ona udruženja koja su za to ovlašćena Odlukom Izvršnog veća SR Srbije.

Takvo ovlašćenje za prevodioce umetnike dobilo je Udruženje književnih prevodilaca SR Srbije a za prevodioce-kulturne radnike, Udruženje naučnih i stručnih prevodilaca SR Srbije.

Da bi prevodilac mogao da dobije status umetnika-prevodioca, treba da se obrati Udruženju književnih prevodilaca sa dokazima da je ispunio uslove Pravilnika o kriterijumima a to znači između ostaloga

a) da ima 30 objavljenih autorskih tabaka prevoda proze ili prevoda 3000 stihova;

b) ili da se bavi kritikom, teorijom i istorijom književnog prevodjenja pa iz tih oblasti ima objavljenih 15 autorskih tabaka.

Na osnovu mišljenja Udruženja književnih prevodilaca o umetničkom statusu definitivno rešava Komisija gradske SIZ kulture, a umetnik je dužan da svake četiri godine podnese Komisiji dokaze da se i dalje bavi prevodjenjem kao jedinim zanimanjem i da tako održava svoj status umetnika.

Kada prevodilac stekne status umetnika onda gradska SIZ kulture za njega plaća doprinose za socijalno, penzijsko i invalidsko osiguranje.

Prevodioci-kulturni radnici, dakle oni koji ne prevode pomenuta književna dela, obraćaju se Udruženju naučnih i stručnih prevodilaca SR Srbije sa zahtevom za sticanje statusa slobodnog prevodioca – kulturnog radnika. Pri tom Udruženju radi Komisija Skupštine Udruženja, koja je donela i Pravilnik o kriterijumima i uslovima. Prevodilac treba da dokaže da se u poslednjih pet godina aktivno bavi prevodjenjem, da ima 50 autorskih tabaka prevedenog naučnog i stručnog teksta ili da je na simpozijumima, seminarima, kongresima ili sličnim skupovima bio angažovan najmanje 30 dana kao simultani ili konsektivni prevodilac. Ovaj status treba slobodni prevodilac – kulturni radnik da potvrđuje svake dve godine pri čemu je dužan da dokaže, da je preveo 20 autorskih tabaka naučnog i stručnog teksta ili

da je 30 dana bio angažovan na simultanom ili konsektivnom prevodjenju. O prevodiocima umetnicima i kulturnim radnicima vodi se u udruženjima evidencija o tome od kada se prevodilac bavi prevodjenjem kao jedinom zanimanjem i od kada je bio u tom statusu. Udruženje izdaje ispravu o evidenciji, kako je to propisao Zakon.

Po Zakonu o udruženom radu, slobodni prevodioci imaju ista prava i iste dužnosti kao i prevodioci u udruženom radu. U praksi, međutim nije uvek tako.

Slobodan prevodilac na primer, sam opisuje svoje radno mesto opredeljivanjem za određene oblasti i usavršavanje – specijalizacijom za određenu terminologiju. On je u situaciji da zaradjuje onoliko koliko može, dok njegov kolega u udruženom radu često ne može da zaradi onoliko koliko njegove sposobnosti omogućavaju.

Slobodan prevodilac sam sebi obezbeđuje prostor za rad, telefon, leksikone, rečnike i priručnike, mašinu i druga sredstva za rad, materijal, stručnu pomoć, biblioteku, lekto- re i sl.

On nema regres za godišnji odmor, bolovanje do 30 dana, naknadu za prevoz, topli obrok, pravo na zajmove, kredite i povlastice. Slobodan prevodilac nema radno vreme ni prekovremeni rad, često ni subotu i nedelju. On doduše za razliku od svog kolege u udruženom radu može da odbije posao ako mu ne odgovara vreme, terminologija ili je već zauzet.

Medjutim, slobodan prevodilac dobija otkaz za svaki nekvalitetan prevod, za nekorektan postupak ili gest, za neposlovno ponašanje naime naručilac ga više nikada ne angažuje, raskida saradnju. Slobodan prevodilac uglavnom sam sebi nalazi i obezbeđuje posao tako da nema zagarantovan nikakav lični dohodak.

Kod slobodnih prevodilaca je naročito izraženo poštovanje prevodilačke etike. Radeći za razne radne organizacije on dolazi do važnih informacija i saznanje poslovne tajne. Treba da bude sposoban da ih po izlasku iz firme zaboravi.

Slobodan prevodilac zatim, za sve sate

svog radnog dana dobija naknadu po cenovniku za prevodilačke usluge, a prevodilac u udruženom radu za 8 sati radnog vremena dobija samo svoj lični dohodak a ako se van radnog vremena angažuje na prevodjenju onda se isti rad nagradjuje po cenovniku njegovog udruženja, ako radi preko Udruženja. Autor – slobodni prevodilac izjednačuje se po Ustavu SFRJ sa radnicima u udruženom radu jer dohodak ostvaruje ličnim radom. Prema tome autorski honorari treba da imaju tretman ličnog dohotka. Prevodioci umetnici i kulturni radnici plaćaju sve poreze i doprinose isto kao prevodioci u udruženom radu ali im se kod obračuna ukupnog prihoda građana priznanje za materijalne troškove svega 30 % od ostvarenog prihoda.

Zbog toga je neophodno zalagati se da visina osnovnice za oporezivanje bude izjednačena sa osnovnicom iz ličnog dohotka;

- da se osnovica određuje tako što se materijalni troškovi oduzimaju od visine ukupnog honorara u realnim procentima po specifikaciji materijalnih troškova

- da stopa oporezivanja bude što niža kod prevodilaca umetnika i kulturnih radnika

- da stopa doprinosa iz autorskog honorara bude što niža kako bi se stimulisao razvoj stvaralaštva.

Društveni dogovor

U unapredjivanju umetničkog stvaralaštva i kulturnih delatnosti otišlo se posle Zakona o samostalnom obavljanju umetničke i drugih kulturnih delatnosti i dalje. Naime SSRN Srbije, Savez sindikata Srbije i Republička zajednica kulture zaključili su Društveni dogovor o saradnji umetnika i kulturnih radnika sa organizacijama udruženog rada.

Odredbe ovog Društvenog dogovora važe i za prevodioca u radnom odnosu kada oni pored poslova i radnih zadataka iz radnog odnosa prevode za naručioce van svoje RO. Takvo angažovanje prevodilaca odvija se kroz zaključivanje Samoupravnih sporazuma izmedju autora i naručilaca. Do sada je poznato nekoliko predloga SS izmedju prevodilaca autora i

izdavačkih RO i između autora prevodilaca i RTV Beograd.

Takvim sporazumima uređuju se osnove i merila za trajniju i povremenu saradnju autora, obaveze autora prevoda i njihova samoupravna prava, merila za vrednovanje rezultata rada autora prevoda, merila za utvrđivanje obima učešća autora prevoda u dohotku RO s kojom on saradjuje i ostala posebna prava.

Saradnja može biti trajnija, znatnija povremena i povremena. U takvoj saradnji se na primer u predlogu jednog sporazuma utvrđuju kategorije složenosti izvornog dela kao: izuzetno složeno izvorno delo, jednostavno izvorno delo i veoma jednostavno izvorno delo. Autor prevoda na primer ima pravo da učestvuje u ukupno ostvarenom dohotku RO po završnom računu i u toku godine ako je sa RO imao trajniju saradnju kao i da učestvuje u radu i životu RO.

Izdavačka RO ima na primer pravo da u slučaju angažovanja nepoznatog i još neafirmisanog prevodioca organizuje proveru umešnosti prevodioca na probnom autorskom tabaku književne proze ili naučnog i stručnog teksta odnosno na sto probnih stihova poezije.

Rad na izradi tipskih ugovora je još u toku a oni stupaju na snagu kada ih potpišu naručilac, prevodilačko udruženje, Republički odbor sindikata društvenih delatnosti i Autorska agencija za Srbiju.

Reč dve o stranim iskustvima

Prevodjenje kao samostalna profesija poznato je u svetu od najstarijih vremena i u mnogim zemljama, naročito u zemljama članicama FIT-e. Prava i obaveze slobodnih prevodilaca određene su zakonima. Zakoni su uglavnom doneti svuda prema Bernskoj konvenciji i Preporuci UNESCO-a

Za nas je interesantno da izdvojimo neka iskustva NDR-a, koja se smatra jednom od najmarljivijih članica Medjunarodne prevodilačke organizacije.

Sve odluke o honorisanju prevodilačkog rada i svi pravilnici odnose se na prevodiocima i tumače koji su zaposleni i na slobodne prevo-

dioce i tumače. Ne postoji nikakva drugačija podela prevodilaca i prevoda.

Slobodnim prevodiocima je potrebna dozvola za obavljanje profesionalnog rada i oni moraju biti registrovani.

Dozvole za obavljanje prevodilačkog rada u slobodnom statusu izdaju Komisije koje su nadležne za područja svih većih gradova. Komisiju čine predstavnici prevodilačkih udruženja i predstavnici odeljenja za kulturu i finansije.

Uslov za izdavanje dozvole prevodiocima u slobodnom statusu je članstvo u udruženju prevodilaca i dokaz o odgovarajućoj stručnoj kvalifikaciji.

Kriterijum u pogledu kvalifikacije je visoka stručna sprema ili stručna škola za prevodioce ili filologe kao i dugogodišnji prevodilački rad.

Ako prevodilac nema zahtevanu stručnu kvalifikaciju može se izuzetno priznati dugogodišnja praksa i obuka u prevodjenju. Prelaz iz udruženog rada u slobodan status omogućava se samo u posebnim slučajevima, odnosno kada ne postoje uslovi recimo za prevodjenje u radnom odnosu. U takvim slučajevima prevodilac mora imati dugogodišnju praksu kao prevodilac, da bi dobio dozvolu za rad u slobodnom statusu.

Svaki prevodilac koji poseduje dozvolu za rad kao slobodni prevodilac, dobija kartu sa ovlašćenjem za prevodjenje. Dozvola se izdaje za smer prevodjenja i za odgovarajuću kategoriju (sa ili na jezik i za tumačenje ili prevodjenje). Preuzimanje poslova van registrovanih kategorija i kvalifikacija nije dozvoljeno. Dozvola za rad se izdaje na ograničeni vremenski rok i produžava se u Odeljenju za kulturu. Dozvola se može u nekim slučajevima i oduzeti, zahtev se može odbiti, shodno pravilniku. Sve promene u radu slobodnog prevodioca unose se u njegovu kartu.

Rad slobodnih prevodilaca u NDR honorise se tačno po utvrđenim cenama a rad prevodilaca u udruženom radu tretira se kao dopunski rad i honorise se po drugim tarifama. Od tih honorara odbijaju se određeni iznosi zbog slabijeg kvaliteta prevoda po tabeli o

ocenjivanju grešaka a tumačima čiji rad nije kvalitetan može se umanjivati honorar.

Oporezivanje naknada za slobodne prevodioce vrši se prema zakonu a za rad bez dozvole plaća se administrativna kazna. Svi naručiocji koji koriste prevodilačke usluge i plaćaju za njih naknade suprotno propisima, odgovorni su pred zakonom. Literarni prevodi su izdvojeni samo utoliko što se za njih plaćaju honorari po Pravilniku o izdavačkoj delatnosti.

Kolege prevodioci u NDR imaju i Pravilnik o kategorizaciji prevoda, težini prevoda, stopama honorara za prevodjenje, tumačenje, utrošeno vreme, za rad na putu, u inostranstvu, dodacima za prevodilačke usluge, ote-

žane okolnosti i sl. ali to bi bio možda predmet nekog drugog izlaganja.

Pored toga što ovaj prvi Zakon u SR Srbiji nije pravedno obuhvatio sva važna pitanja i što možda način oporezivanja nije odgovarajući, što slobodni prevodioci ipak još nisu izjednačeni sa kolegama u udruženom radu, prevodjenje kao slobodno zanimanje je danas u društvu bolje afirmisana i priznata profesija nego što je bila ranije.

Nadajući se da će se propušteno uzeti u obzir kroz izmene i dopune Zakona, slobodni prevodioci očekuju da će uskoro i Savez prevodilaca Jugoslavije raspravljati o njihovom položaju u društvu.

Borbom za tretman slobodnog prevodioca zalažemo se za položaj prevodilaštva u društvu.

Dušan Gabrovšek

Filozofska fakulteta v Ljubljani

O splošnih enojezičnih slovarjih angleškega jezika za prevajalce*

Jasno je, da mora prevajalec dokaj dobro obvladati vsaj dva jezika, namreč svoj materni jezik (J1) ter tuji jezik (J2), iz katerega ali v katerega prevaja. Ker pa je znanje jezika nujno nepopolno, si mora prevajalec pomagati s slovarji, priročniki, enciklopedijami ter drugimi knjigami, ki vsebujejo večje ali manjše število jezikovnih (glasovnih in pisnih, slovničnih, leksikalnih, stilističnih) in zunajjezikovnih (enciklopedičnih) informacij, ki naj bi omogočile prevesti določeno besedilo na pomensko in slovnično ustrezen način.

Pri delu z neleposlovnimi besedili, ki so pogosto znanstveno-tehnična, si prevajalec pomaga z raznimi vrstami slovarjev:

- a) splošni enojezični slovarji;
- b) specializirani enojezični slovarji (tj. slovarji, ki obravnavajo določen jezikovni aspekt, kot npr. idiome, neologizme, kratice in akronime, izgovarjavo, kolokacije; slikovni slovarji);
- c) terminološki enojezični slovarji (npr. slovarji kemije, astronomije, elektronike, umetnosti ali pa slovarji znanstvenih terminov na splošno);
- č) splošni dvojezični slovarji;
- d) terminološki dvojezični slovarji.

Pričujoči članek se osredotoča na splošne enojezične slovarje angleškega jezika, saj so prav ti najbolj splošni ter obče koristni;

* Predavanje za člane društva spomladi 1986

vsebujejo večje ali manjše število elementov vseh petih zgoraj naštetih vrst (vsakodnevne besede, idiome, neologizme, znanstvene termine, tujke, mednarodno znanstvenotehnično terminologijo). Govoril bom predvsem o najvažnejših slovarjih te vrste, kar pravzaprav pomeni, da se omejujem na večje slovarje. Pri kakovostnih slovarjih »večji« sko-raj vedno pomeni »za prevajalca boljši« oziroma »z večjim številom jezikovnih in zunajjezikovnih podatkov«. Če ima namreč neki slovar, kot npr. **New Bantam** (ur. Williams, 1979), 80.000 gesel, neki drug slovar, kot npr. **Webster's Ninth Collegiate** (ur. Mish, 1983), pa 160.000, to ne pomeni le dvakrat več gesel, ampak tudi veliko detailnejšo obravnavo velike večine iztočnic. Tako npr. obravnava **New Bantam** pomen glagola EXIST v dveh kratkih vrsticah, **Webster's Ninth Collegiate** pa v devetih precej dolgih vrsticah.

Čeprav bi lahko trdili, da so tudi t. i. teza-vri oz. slovarji sopomenk splošni (četudi ne razlagalni) slovarji, ki se od razlagalnih lahko ločijo predvsem glede ureditve iztočnic (namreč pomenska ureditev v nasprotju z abecedno), pa se tu omejujem na splošne enojezične razlagalne slovarje angleškega jezika, katere bom v nadaljevanju besedila zaradi prihranka prostora imenoval kar »angleški slovarji«.

Največji slovar sodobne angleščine je **Webster's Third** (ur. Gove, 1961), izredno kvalitetno delo s preko 450.000 gesli in 200.000 citati ter preciznimi enciklopedičnimi definicijami, ki vsakih pet let izide z razširjenim dodatkom novih besed in novih pomenov, obravnava pa angleško besedišče od sredine 18. stoletja dalje. Že v nekaj letih verjetno lahko pričakujemo izdajo Webster's Fourth, ker je ta slovar danes star že petindvajset let, dosedanje nove izdaje pa so bile pripravljene povprečno nekaj več kot vsakih dvajset let (1864, 1890, 1909, 1934 in 1961). Razen tega dela obstajata še dva velika (**unabridged**) slovarja, tudi ameriška, ki pa za sodobne prevajalske potrebe nista več aktualna zaradi svoje že kar častitljive starosti (prim. Kister 1977, 39–44, 49–53).

Naslednja po velikosti sta dva velika na-

mizna (**semi-unabridged**) slovarja, spet oba ameriška. To sta **World Book Dictionary** (ur. Barnhart in Barnhart, 1984) in **Random House Dictionary** (ur. Stein, 1966). Prvi je izreden slovar z izvrstnimi definicijami, več kot 3000 ilustracijami, velikim številom idiomov in odlično izbranimi in številnimi citati in zgledi rabe, **Random House** pa se oblikuje po obsežni obravnavi sodobnega slanga in znanstvenih terminov ter vrsti enciklopedičnih dodatkov, medtem ko **World Book Dictionary** ni enciklopedičen. Vsako od teh dveh del ima približno 260.000 gesel.

Naslednja kategorija so namizni slovarji (**college dictionaries** ali bolj splošno **desk dictionaries**). To so izredno popularna dela z okoli 150.000–180.000 gesli; njihove splošne značilnosti so sodobnost, zanesljivost in enciklopedičnost, pa tudi obsežnost (okoli tri milijone besed) in precej nizka cena zaradi izredno velike naklade. Taki slovarji so plod večletnega dela kar številnih ekip profesionalnih slovaropiscev in so zato zelo kvalitetni tako glede vsebine kot glede tipografije. Zaradi hude konkurence so popolnoma nove izdaje dokaj pogoste, povprečno približno vsakih deset let, posodobljene (**updated**) izdaje, ki prejšnji izdaji dodajo nekaj sto novih besed, novih pomenov in popravkov, pa običajno izidejo vsaki dve leti. Od druge svetovne vojne je izšlo preko dvajset kvalitetnih namiznih slovarjev; če upoštevamo le tiste, ki so še vedno v konkurenci, jih je na anglo-ameriškem tržišču trenutno osem:

American Heritage – Second College Edition (ur. Berube, 1982)

Chambers 20th Century – New Edition 1983 (ur. Kirkpatrick, 1983)

Collins – Second Edition (ur. Hanks, 1986)

Longman ali Longman Webster (ur. Gay idr., 1984)

Random House College (ur. Stein, 1975)
Webster's New World – Second College Edition (ur. Guralnik, 1980)

Webster's Ninth Collegiate (ur. Mish, 1983)

Webster's II (ur. Berube, 1984).

Čeprav je na tržišču še vrsta drugih namiznih slovarjev, je treba pri nakupu sodobnega dela te vrste izbirati med gornjimi osmimi slovarji; ostala dela podobne velikosti niso več v konkurenci (npr. slovarji založbe Funk and Wagnalls), slonijo na enem od gornjih del (npr. **Reader's Digest**, ur. Carney, 1984, je privlačen enciklopedičen slovar v dveh debelih zvezkih, jemlje besedišče iz **American Heritage**, ur. Morris, 1969), ali pa so razprodani in je njihova usoda za zdaj nezanosljiva (npr. **Encyclopedic** angleške založbe Hamlyn, ur. Hanks, 1971, sicer britanska verzija **American College Dictionary** iz leta 1947). Drugi slovarji »namizne velikosti« so vsi veliko slabši od zgoraj omenjenih. Namizni slovarji so si po izboru gesel, pa tudi po obravnavi pomena, dokaj podobni, čeprav iz komercialnih razlogov vsak od njih poudarja svoje »prednosti«: enciklopedična gesla, razlage o pravilni rabi besed, vključitev amerikanizmov itd.

Velika moč – v komercialnem smislu – namiznih slovarjev izvira iz njihove vsestranskosti, izčrpnosti in točnosti. Tako npr. v **Collinsu** lahko ugotovimo, kaj je pravzaprav AIDS, preberemo znanstveno definicijo SEKUNDE, zveemo za starost GADAFIJA in dva načina pisave tega imena v angleščini ter se spomnimo glavnih filmov režiserja STANLEYA KUBRICKA. Prav tako nam slovar pove, da je KIKE v severnoameriškem slangu žaljiv izraz za Juda. Tako bi lahko našli še tisoče podatkov, ki nam jih namizni slovar ponuja za kakih 8000 din.

Angleške slovarje lahko delimo na dva tipa tudi glede na uporabnike, katerim so namenjeni:

- slovarji za uporabnike, ki jim je angleščina materni jezik (**native-speakers' dictionaries**);
- za uporabnike, ki jim angleščina ni materni jezik, ampak jezik, ki se ga učijo (**foreign learners' dictionaries** ali **EFL dictionaries**, kjer kratica EFL pomeni »English as a foreign language«).

Enojezični angleški slovarji za tujce (v nadaljnjem besedilu: slovarji EFL) so dokaj nov

tip slovarja, katerega začetki segajo v trideseta leta 20. stoletja ter se navezujejo na delo angleških jezikoslovcev in pedagogov, ki so razvijali omejeno besedišče za poučevanje angleščine kot tujega jezika. To so bili predvsem A. S. Hornby, Harold E. Palmer, Michael P. West, Charles K. Ogden in ameriški psiholog Edward L. Thorndike (prim. Howatt 1984, 230–265). Predvsem Hornby, ki je vrsto let poučeval angleščino na Japonskem, je poudarjal, da mora slovar za tujce kazati, kako se angleščina dejansko rabi, pri tem pa je treba pogosto navajati kolokacijske kontekste, v katerih se leksikalne enote običajno pojavljajo. Prav to spoznanje kaže na bistveno razliko med slovarji za angleško govoreče uporabnike in EFL slovarji: pri prvih je najvažnejše veliko število gesel in izčrpno obravnavanje pomenov (razumevalna ali pasivna funkcija slovarja, ki je značilna pri prevajanju iz J2 v J1), drugi pa dodajajo elemente, ki učijo jezik rabiti in ne le razumeti (izrazna ali aktivna funkcija slovarja, ki je značilna pri prevajanju iz J1 v J2). Slednja naloga je zahtevnejša od prve, saj želi razložiti slovnične (predvsem skladenske) probleme, kolokacije, idiome, stilistične posebnosti in druge zadeve, ki so potrebne pri aktivni rabi jezika (prim. Béjoint 1981, Cowie 1981).

Navade in potrebe uporabnikov slovarjev angleškega jezika še niso bile dovolj natančno raziskane (a prim. Quirk 1973, Hartmann 1983 in MacFarquhar in Richards 1983). Četudi je vprašanje, do kolikšne mere tujci uporabljajo aktivno komponento jezikovne rabe v slovarjih EFL in kaj bi bilo v tem smislu potrebno še izboljšati (prim. Moulin 1979), pa je prav to nesporno najvažnejši element slovarjev EFL, katerih glavne poteze je moči označiti kot zelo značilne za slovaropisje tipa EFL, ker jih slovarji za angleško govoreče uporabnike praviloma ne upoštevajo pri svojem delu (največkrat je tako tudi prav).

Dandanes je slovarjev EFL že kar precej na tržišču, a največja in obenem najboljša sta še vedno slavni Hornbyjev **Oxford Advanced Learner's** (ur. Hornby, 1980) in **Longman Dictionary of Contemporary English** (ur. Procter, 1978). Po velikosti sta skoraj trikrat manjša

od namiznih slovarjev in tako ne moreta tekmovali z njimi po številu gesel ali po obravnavi pomena. Primer: Med **COMPUTE** in **COMRADE** imata **Hornby** in **Longman** le gesli **COMPUTER** in **COMPUTERIZE**, **Collins** pa še **COMPUTER CONFERENCING**, **COMPUTER GAME**, **COMPUTER GRAPHICS**, **COMPUTER LANGUAGE**, **COMPUTER LITERATE**, **COMPUTER TYPESETTING**. To mimogrede kaže tudi na velik pomen znanosti in tehnologije v današnji anglo-ameriški družbi (prim. Landau 1984: 21). V namiznih slovarjih je že več kot tretjina gesel znanstvene in tehnične narave, ta odstotek pa se veča iz leta v leto.

Glede na svoj leksikalni fond slovarji EFL torej ne morejo tekmovali z namiznimi slovarji, imajo pa več značilnosti, ki jih ločijo od njih. Kot rečeno, te značilnosti izvirajo iz dejstva, da slovarji EFL skušajo tudi pokazati pravilno rabo jezika in ne le pomen ter pisavo posameznih leksikalnih enot. Najvažnejše značilnosti so torej:

(1) Besedišče in definicije: slovarji EFL obravnavajo izčrpno in mnogostransko osnovni besedišče, ker je prav to besedišče zaradi svojih slovničnih in pomenskih lastnosti (nepravilnosti, večpomenskost, konotacija, izvedenke in sestavljenke, sestavljeni glagoli, kolokacije) tujcu najtežje. Tako npr. Anglež intuitivno pozna pohvalni konotativni pomen besed **slim** in **slender** ter poslabševalno konotacijo besed **skinny** in **thin**, tujec pa tega ne more vedeti in mu je to treba razložiti. Definicije večpomenskih gesel so podane na osnovi pogostosti (od najpogostejših do najbolj specializiranih), napisane pa so v relativno preprostem, razumljivem jeziku, ki je lahko določen intuitivno in na podlagi pedagoških izkušenj (npr. **Hornby**) ali pa z že prej sestavljenim omejenim besediščem kakih dva tisoč besed (npr. **Longman**).

(2) Slovnica: angleški slovarji so tradicionalno označevali samo morfološke posebnosti (npr. **tooth – teeth**, **keep – kept**, **good – better – best**) in besedne vrste, običajno s standardno okrajšanimi kvalifikatorji (npr. **n**, **adj**, **adv**, **v**; to je predvsem

skladenjska informacija). Slovarji EFL pa so močno razširili število skladenjskih podatkov, ki so lahko podani eksplicitno, največkrat s kraticami (števnici in neštevnici samostalniki; omejitve glede rabe časa, načina ali naklona; obvezna raba dopolnil, kot npr. z **that**-stavkom; omejitve glede atributivne in predikativne rabe pridevnikov), lahko pa tudi implicitno, s primeri (npr. **Longman** navaja **enormously rich/it interests me enormously**, kar kaže dve možni skladenjski vlogi navajanega prislova **enormously**).

(3) Izgovarjava je podana z najbolj uveljavljeno verzijo znakov mednarodne fonetske abecede (International phonetic Alphabet). Od vseh povojnih namiznih slovarjev najdemo IPA le v **Collinsu**, drugi pa uporabljajo običajne črke angleške abecede z diakritičnimi znaki ali brez njih (t. i. **respelling schemes**).

(4) Pazljivo označevanje stilističnih posebnosti. Kvalifikatorji, kot npr. **slang**, **vulgar**, **taboo**, **old-fashion**, kažejo primernost rabe leksikalnih enot.

(5) Veliko število ilustrativnih primerov rabe, ki so si jih običajno »izmislili«¹ sestavljavci slovarja. Primeri ponazarjajo pomen, kažejo značilne slovnične konstrukcije in tipične kontekste ter s tem stilistične posebnosti, opozarjajo na običajne kolokacije in tako dajejo uporabniku modele, na podlagi katerih lahko sam tvori pravilne stavke.

(6) Izključitev etimoloških informacij.

Zakaj lahko trdimo, da prevajalec potrebuje vsaj en namizni slovar in vsaj en slovar EFL? Prvega rabi zaradi obilja leksikalnih podatkov, ki jih dobi v njem, in zaradi enciklopedičnih definicij, ki pogosto omogočajo vpogled v osnovno terminologijo, ne nazadnje pa tudi zaradi enciklopedičnih gesel. Po drugi strani pa slovar EFL s svojimi slovničnimi informacijami, kolokacijami, zgledi rabe ipd. kaže, kako je treba angleščino rabiti (recimo: pridevniku **typical** sledi predlog **of**, zapisati moramo **he described the book to her** in ne **he described her the book**, samostalniki **furniture** je nešteven itd.). Z drugimi besedami, namizni slovar

uporabljamo predvsem za razumevalno, pasivno rabo, slovar EFL pa za izrazno, aktivno rabo.

V slovaropisju je še veliko prostora za izboljšave. Po kakšnih kriterijih izbira slovar enciklopedična gesla in označuje nekatere besede kot zastarele? Ali je mogoče v slovarju EFL kolokacije obdelati sistematsko? Ali je v slovarju EFL označevanje slovničnih podatkov s črkami in številkami (**coded information**), ki so razložene le v uvodu, za uporabnika pretežko oz. preveč abstraktno? Čeprav je neresenih vprašanj kar precej, pa lahko ugotovimo, da prav slovarji EFL kažejo napredek v sodobni leksikografiji angleškega jezika. V zadnjih letih so se slovaropisci za EFL pričeli ukvarjati tudi z raznovrstnimi kontekstualnimi problemi slovarskega opisa; v svoja dela želijo vključiti nekatera spoznanja dveh novejših jezikoslovnih disciplin, namreč pragmatike in besedoslovja (prim. Cowie 1984: 158–163). Na tem področju lahko pričakujemo vrsto novosti že v prihodnjem desetletju.

Samostojnih bibliografij angleških slovarjev pravzaprav ni, vsaj kar se tiče opisnih, anotiranih del. Najboljši deli sta Walford 1986 in Sheehy 1986, opisni bibliografiji slovarjev in priročnikov, ki (vsaka s približno 15.000 enotami) selektivno pokrivata vsa področja človekove aktivnosti. Dobro kritično bibliografijo najvažnejših enojezičnih slovarjev angleškega jezika daje Landau (1984, 333–353).

Viri

A) Slovarji

Barnhart, C. L., in Barnhart R. K., ured. (1984). **The World Book Dictionary** 2 vols. Chicago: World Book-Childcraft International.

Berube, M. S., ured. (1982). **The American Heritage Dictionary. Second College Edition**. Boston: Houghton Mifflin.

Berube, M. S., ured. (1984). **Webster's II New Riverside University Dictionary**. Boston: Houghton Mifflin/Riverside Publishing.

Carney, F., ured. (1984). **Reader's Digest Great Illustrated Dictionary in Two Volumes**. London: Reader's Digest Association.

Carver, D. J.; Wallace, M. J.; in Cameron, J., ured. (1974). **Collins English Learner's Dictionary**. London and Glasgow: Collins.

Gay, H.; O'Kill, B.; Seed, K.; in Whitcut, J. S., ured. (1984). **Longman Dictionary of the English Language**. Naslov tudi: **Longman Webster English College Dictionary**. Harlow, Essex: Longman Group.

Gove, P. B., ured. (1961). **Webster's Third New International Dictionary of the English Language**. Springfield, Mass.: G. and C. Merriam.

Guralnik, D. B., ured. (1980). **Webster's New World Dictionary of the American Language. Second College Edition**. Newly revised. Cleveland: William Collins Publishers. (Sedaj izdaja New World slovarje založnik Simon and Schuster, New York)

Hanks, P. W., ured. (1971). **Encyclopedic World Dictionary**. London Hamlyn Publishing Group.

Hanks, P. W., ured. (1986). **Collins Dictionary of the English Language. Second Edition**. London and Glasgow: William Collins Sons.

Hornby, A. S. (1980). **Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English**. 3rd edition, newly revised and reset. Oxford: Oxford University Press.

Kirkpatrick, E. M., ured. (1983). **Chambers 20th Century Dictionary. New Edition 1983**. Edinburgh: W. and R. Chambers.

Mish, F. C., ured. (1983). **Webster's Ninth New Collegiate Dictionary**. Springfield, Mass.: Merriam-Webster.

Morris, W., ured. (1969). **The American Heritage Dictionary of the English Language**. Boston: American Heritage Publishing and Houghton Mifflin.

Procter, P., ured. (1978). **Longman Dictionary of Contemporary English**. Harlow, Essex and London: Longman Group.

- Stein, J. M., ured. (1966). **The Random House Dictionary of the English Language. The Unabridged Edition.** New York: Random House.
- Stein, J. M. ured. (1975). **The Random House College Dictionary.** Revised edition. New York: Random House.
- Williams, E. B., ured. (1979). **The New Bantam English Dictionary.** New York: Bantam Books.
- B) Drugi viri
- Béjoint, H. (1981). »The Foreign Student's Use of Monolingual English Dictionaries: A Study of Language Needs and Reference Skills.« **Applied Linguistics** 2, no. 3: 207-222.
- Cowie, A. P. (1981). »The Treatment of Collocations and Idioms in Learners' Dictionaries.« **Applied Linguistics** 2, no. 3: 223-235.
- Cowie, A. P. (1984). »EFL Dictionaries: Past Achievements and Present Needs.« V **LEXeter '83 Proceedings**, ured. R. R. K. Hartmann, str. 155-164. Tübingen: Max Niemeyer.
- Hartmann, R. R. K. (1983). »The Bilingual Learner's Dictionary and Its Uses.« **Multilingua** 2, no. 4: 195-201.
- Howatt, A. P. R. (1984). **A History of English Language Teaching.** Oxford: Oxford University Press.
- Kister, K. F. (1977). **Dictionary Buying Guide.** New York: R. R. Bowker.
- Landau, S. I. (1984). **Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography.** New York: Charles Scribner's Sons/Scribner Press.
- MacFarquhar, P. D., in Richards, J. C. (1983). »On Dictionaries and Definitions.« **RELC Journal** 14, no. 1: 111-124.
- Moulin, A. (1979). »Dictionaries – General, Technical, Specialist, Etc. – and How They Often Leave (Foreign) Advanced Learners in the Lurch.« V **Dictionaries and Their Users**, ured. R. R. K. Hartmann, str. 76-81. Exeter, Devon: University of Exeter.
- Quirk, R. (1973). »The Social Impact of Dictionaries in the UK.« V **Lexicography in English**, ured. R. I. McDavid Jr. in A. R. Duckert, str. 76-88. New York: New York Academy of Sciences.
- Sheehy, E. P. (1986). **Guide to Reference Books.** 10th edition. Chicago: American Library Association.
- Walford, A. J. (1986). **Guide to Reference Material** (3 zvezki), **Volume 3: Generalities, Languages, the Arts and Literature.** 4th edition. London: Library Association.

Lidija Šega

O prevajanju prevzetih besed v poslovnem jeziku

Posebna tema s področja strokovnega izraza poslovnega in pogodbenega jezika so povzete besede in njihovo prevajanje. V angleškem pravnem in poslovnem jeziku so najbolj pogoste:

– besede, prevzete iz latinščine, ki so se delno obdržale v prvotni obliki kot citatne besede (na primer »inter alia«), delno pa jih je jezik v celoti prevzel, tako da se ne čuti več njihov etimološki izvor (na primer »licence«);

– besede starofrancoskega izvora, ki so značilne za vzvišeno in formalistično izražanje v pravnih besedilih (na primer »assignment«)

Tudi v slovenskem strokovnem izrazju pravnega in poslovnega jezika so prevzete besede zelo pogoste. Delno so to tuje latinškega izvora, kar je posledica vpliva rimskega prava na naš pravni sistem, še bolj pogoste pa so besede, ki smo jih na eni strani prevzeli iz nemškega in angleškega jezika skupaj z razvojem mednarodne trgovine in našim vključevanjem vanjo ali pa na drugi strani s prevajanjem ali neposrednim proučevanjem tuje ekonomske literature. Ob vključevanju v mednarodno trženje smo navadno »iz malomarnega odnosa do slovenskega jezika in iz duševne lenobe« (1) po liniji najmanjšega odpora prevzemali tudi tuje izrazje (na primer marketing, know-how itd.) z utemeljitvijo, da je bolj precizno in povedno in da »domača beseda ne more ustrezno nadomestiti tuje, ker se pomensko ne pokriva docela«. (2) To praviloma ni res in zato je nujno, da ob prevzemanju novih pojmov tudi v slovenskem jeziku neprestano skrbno snujemo tudi nova slovenska poimenovanja in si z njihovo dosledno rabo bogatimo strokovni jezik.

Tako se je na primer za »marketing« že popolnoma uveljavil izraz »trženje« in raba slovenskega poimenovanja se širi tudi na ostale besedne zveze iz te družine. Tako na primer za »marketing mix« zasledimo slovenski strokovni izraz »trženjski splet« (to je zbir glavnih dejavnikov za uspešno tržno ponudbo). In podobno »marketing approach« prevajamo s »trženjski pristop«, kar pomeni »tržniško« obnašanje in obvladovanje takih metod, s katerimi »prodajo« prilagodimo trgu in kupcem. V tem je tudi glavna razlika med prodajo (sale) in trženjem (marketing).

Podobnih primerov bi lahko našli še veliko, ne nazadnje tudi lepi slovenski izraz za »ekonomsko stabilizacijo«, ki bi se lahko bolj uveljavil: »gospodarska ustalitev«. Osebo sem prepričana, da so k razvoju domačega izrazja v ekonomskih vedah največ prispevali predavatelji na naših višjih in visokih šolah, ki ob prenašanju tuje literature v slovenski pro-

stor in pri posredovanju svojih spoznanj na nove rodove strokovnih delavcev opravljajo tudi zelo odgovorno poslanstvo glede slovenskega jezika in strokovnega izrazja.

Vzorčni primer citatne besede, ki je »po svoji glasovni sestavi in obliki takšna, da bo zmeraj ostala tujka in je zato ne smemo sprejemati« (2), je izraz »know-how«. Vendar se je obdržala v strokovnem izrazju zlasti zato, ker je pomensko tako obsežna in tudi v tujih virih neenotno definirana, da v slovenščini zanjo nismo našli ustreznega enobesednega poimenovanja. Dolgo smo si prizadevali z uvajanjem dobesednega prevoda »vedeti kako«, ki pa se ni obdržal, saj je po svoji obliki prav tako bil tujek v slovenskem besedotvornem sistemu. Zdaj se uveljavlja izraz »znanje in izkušnje«, ki je veliko bolj primeren. Menim, da je razlog za to, da se »know-how« še vedno sorazmerno veliko uporablja v slovenskih besedilih, prav v tem, da si v razlagi tega pojma še vedno nismo enotni.

Pri prevajanju iz angleščine v slovenščino se mora prevajalec tujk ogibati. Po svojih najboljših močeh in znanju si mora prizadevati, da uporablja ustrezne slovenske strokovne izraze in uvaja, kjer teh še ni, primerna nova poimenovanja. To mora biti njegovo načelo tudi v primerih, ko bi bile tujke v besedilu ožjemu krogu strokovnjakov razumljive in zato morda dopustne. Toda ena od pomembnih nalog prevajalca je poleg pravilnosti in jasnosti prevoda tudi skrb za lep in bogat slovenski jezik.

Seveda pa pravilna izbira slovenskih poimenovanj ni lahka naloga in gotovo zahteva veliko strokovnosti in poznavanja dejavnosti, za katero prevajamo. Toda prav zato se imenujemo strokovni ali znanstveni in tehniški prevajalci. In prav je, da s svojim delom vedno znova dokazujemo upravičenost tega naziva.

Pri prevajanju iz slovenščine v angleščino pa so tujke v strokovnih besedilih – če so rabljene pravilno in z enakim pomenom v izvirnem in ciljnem jeziku – prevajalcu navadno dobrodošle in olajšujejo njegovo delo. **Poseben problem pa so tiste prevzete besede, ki so v slovenščini v splošni rabi spremenile svoj izvirni pomen.** Te pomenijo za prevajalca

pravo past. Naj ponazorim z nekaj preprostimi zgledil!

Pri nas v zadnjem času tako pogosto rabljenih pojmov »**sanacija**«, »**sanirati**«, »**saniranje**« ne kaže prevajati v angleščino kot »sanation« ali »sanate«, ker takih besed v angleščini ni. Še zlasti ne v gospodarskem pomenu, čeprav najdemo iz etimološko istega vira (iz latinskega »sanare« = to heal, zdraviti) izraze kot so »sanative«, »sanatory« ipd., vendar izključno samo v zdravstvenem pomenu. Nisem prepričana, da se mi je posrečilo za ta slovenski pojem najti pravi prevod, saj ga angleška gospodarska praksa vsebinsko ne pozna. Najti sem ga skušala med izrazi:

- »improvement of financial position«
- »reform«
- »reorganization of an enterprise«
- »economic recovery«
- »recovery measures«
- »regaining profitability«
- »business reconstruction«
- »endeavours to cure the economy of an enterprise«

ali celo

- »to bring the companies out of the red«
- »to make the companies profitable again«
- »to restore companies to healthy operation«

in podobno.

Tak način ubesedovanja sem zasledila tudi v izvornih angleških člankih, ki obravnavajo podobne teme.

Znan je primer, kako prevajamo v angleščino pri nas priljubljeno prevzeto besedo »**aktualen**«. Neposredni prevod z angleškim izrazom iz istega korena ni pravilen, saj pomeni »actual« dejanski, stvarni, pravi, resničen, nikakor pa ne to, kar si s tem izrazom predstavljamo v slovenščini. Zato ga pravilno prevajamo z drugimi izrazi, na primer:

- aktualna vprašanja – topical issues
- aktualni problemi – present-day questions
- aktualne novice – up to date news, the latest news, front page news
- aktualni dogodki – current events

- aktualne potrebe – immediate requirements, immediately needed material, immediately needed resources
- aktualen članek – article right up to the minute
- aktualnost – topicality
- aktualnost knjige, filma – up-to-dateness of a book (film)

Ob tem primeru si dovoljujem citirati tudi lektorja Davida Limona, ki v svojem članku »'False Friends' and Slovene-English Translation« opozarja, da so razpoložljivi slovensko-angleški slovarji pomanjkljivi in nezanesljivi. Za zgled navaja iz Gradovega Velikega slovensko-angleškega slovarja:

aktualen – present, current; topic; timely; **biti** -- – to be timely; **-a tema** – timely topic (theme/subject); **biti zelo** -- – (fam) to be on the map; **ne biti več** -- – to be off the map; ter takole komentira ta slovarski zapis:

The nearest and most frequent English equivalent – »**topical**« (usually collocated with nouns like »question« and »issue«) – is not even listed (although perhaps the noun »topic« was intended as a move in this direction). It is hard to imagine contexts in which »present« would be a suitable equivalent; »**current**« would only be valid in the context of a fuller phrase such as »of current interest«; and »timely« usually collocates in English only with such nouns as »advice« or »Warning«. For »**aktualna tema**« the most satisfactory listing would be »**topical issue, theme**«. For such contexts as »drama je še vedno aktualna« the unlisted word »**relevant**« would be the most useful. And as for the final two items: probably the most useful equivalent for »**zelo aktualen**« would be »**very relevant**«, whilst »**no longer relevant**« would serve for »**ne več aktualen**«.

Podobno zanimiva tujka je pri nas splošno znan in v poslovnem žargonu stalno rabljen izraz »**repromaterial**« ali z daljšo obliko »**reprodukcijski material**«. S tem pojmom v najširšem pomenu označujemo vse, kar je potrebno za proizvodnjo (od surovin preko poliz-

delkov do podsestavov in sestavnih delov). V ožjem pomenu pa s tem izrazom označujemo polizdelke in sestavne dele. Ob njihovem pomanjkanju se nam v tovarnah ustavlja proizvodnja, to je »produkcija« in ne »reprodukcija«. Reprodukcijska namreč pomeni obnavljanje in tako to tukaj vsaj pravilno uporabljamo v pojmi, kakršna so »enostavna in razširjena reprodukcija«.

V angleščini je beseda »reproduction« ohranila svoj prvotni pomen obnavljanja in ponovnega produciranja, kopiranja (podobno kot pri nas v umetnosti pojem »reprodukcija« – tiskarska kopija slike). Nihče pa ne pozna pojma »reproduction material«, ki ga dobimo z dobesednim prevodom naše napačno rabljene prevzete besede. Vendar moram resnici na ljubo povedati, da so nekateri partnerji, ki nam repromaterial stalno dobavljajo in naše razmere poznajo – očitno zaradi pogostega napačnega prevajanja – ta izraz celo sprejeli, čeprav v zelo ozkem krogu in kot tipični žargonski izraz. Vendar imam občutek, da ga uporabljajo z nekoliko zaničljivim ali posmehljivim prizvokom. Razen tega ga nikoli ne uporabljajo kot celo besedo ali besedno zvezo, ampak skrajšano v »repro« – kar je dodaten tipičen pojav pri žargonskih izrazih. Tako včasih slišimo kot očitek na naše zamude v dobavnih rokih – pri katerih se praviloma izgovarjamo s pomanjkanjem repromateriala – naslednji stavek: »Oh, you always seem to have problems with your repro!«

Kako torej ta izraz pravilno prevesti v angleščino? V prej omenjenem najširšem pomenu vsega za proizvodnjo potrebnega materiala je po analogiji z izrazom »direct costing« (to je vrednotenje poslovnih učinkov po spremenljivih stroških – torej samo po stroških dela in materiala) v ameriškem izrazu sprejemljiv izraz »**direct material**«. V letnem izkazu uspeha (Statement of Earnings and Retained Earnings) se namreč med stroški iz proizvodnega procesa (cost) pojavljata dve postavki:

- direct material (neposredni material) in
- direct labour (neposredno delo),

ki ju lahko zelo lepo slovenimo z »izdelavni material« in »izdelavni osebni dohodki«.

V ožjem pomenu našega izraza »reproduction« pa ta izraz ni uporaben. V angleških besedilih sem zasledila s podobnim pomenom naslednje primerne izraze:

- **raw materials** – najbolj splošno rabljen izraz za »surovine«;
- **primary (prime) materials** – osnovne surovine (tudi »primarne surovine« ali po analogiji z industrijo (primary industry) tudi »bazične surovine«);
»primary materials as basic raw materials of nature which underlie all production (like coal, iron, ore, copper, etc.); (4)
- **intermediate goods** ali kratko »**intermediates**« – polizdelki, nedokončani izdelki, **repromaterial**; vendar tega izraza ne smemo uporabljati v pomenu »nedokončana proizvodnja«, ki je knjigovodski pojem in se prevaja z »work in process« ali »goods in progress« v ZDA in z »work(s) in progress« v Angliji;
»intermediate goods are goods that are in course of manufacture and are still unfinished«; (5)
»intermediate goods are capital goods which do not directly satisfy a consumer need«; (6)
»the contract on acquisition of industrial property must provide for: ... a guarantee by the technology supplier that the technology recipient will be able to buy the raw materials, intermediate goods, spare parts and equipment which are required by the transferred technology ...«; (7)
»At times, difficulties are encountered in procuring raw materials, intermediates and components«; (8)
- **intermediate products** – material, **repromaterial**, surovine;
»intermediate products are goods which are used in the production of other goods rather than for final consumption, e.g. steel;

some goods may, of course, be both: e.g. milk which is not only directly consumed but also used to make products such as chocolate, cheese and ice cream«; (9)

- **capital goods** investicijska oprema, industrijsko blago, **repromaterial**, surovine;

»capital goods are commodities such as raw materials which are used to produce other goods, either consumer goods or other capital goods«; (6)

»capital goods are goods that are made with the intention of using them to produce other goods; they themselves do not satisfy man's want directly but are necessary for making goods which do, e.g. machines, industrial buildings and raw materials; synonyms: producer's goods, production goods, investment goods«; (5)

»**capital**: the stock of goods which are used in production and which have themselves been produced. A distinction is normally made between **fixed capital** (investicijska oprema, osnovna sredstva), consisting of durable goods such as buildings, plant and machinery and **circulating capital** (obratna sredstva), consisting of stocks of raw materials and semi-finished goods, components, etc.«; (9)

- **producer goods** – **repromaterial**, industrijsko blago;

»those goods which are bought and used by firms in producing other goods and services, as opposed to goods which are bought and used by final consumers; for example, coal used for making steel is a **producer good**, while coal used to fuel a furnace in a private home is a consumption good (blago za široko potrošnjo, potrošna dobrina); note therefore that the distinction refers to the use of the good, rather than to its physical or technological characteristics; producer goods are often also known as intermediate goods«; (9)

- **industrial goods** – industrijsko blago, **repromaterial**;

»industrial goods are used in producing consumer goods or other industrial goods«; (4)

»goods which are destined for use in produ-

cing other goods or rendering services as contrasted with the goods destined to be sold to the ultimate consumer«; (6)

- **materials** – surovine, **repromaterial**, material (splošno); bill of materials – specifikacija materiala (spisek);

»materials buyer is an employee in a factory, who is responsible for buying the materials needed for production; it is his duty to buy materials at the lowest price and yet of acceptable quality, and to make sure that they arrive in good time and in the right quantities«; (5)

- **process materials** – material, **repromaterial**, predelavne surovine;

»process materials are manufactured commodities which undergo changes, usually chemical, in manufacturing operations and are not identifiable in the finish products (e.g. plastic moulding powder, wood pulp, etc.)«; (4)

- **semi-manufactures** – polizdelki, **repromaterial**;

»a long term cooperation shall not be approved, if it restricts the domestic OAL in its right to decide independently on the purchase or use of raw materials, semi-manufactures, spare parts and equipment«; (10)

- **semi-finished goods** (tudi **half-finished goods**) – polizdelki, **repromaterial**;

»semi-finished goods are goods that are only partly manufactured«; (5)

- **fabricating materials** – polizdelki, **repromaterial**;

»fabricating materials are manufactured goods upon which further manufacturing operations are performed in the process of incorporating them into the finished products (e.g. tinplate, steelsheets)«; (4)

- **fabricated parts** – deli za vgradnjo, sestavni deli, elementi, podestavi, **repromaterial**;

»fabricated parts are manufactured articles which are used without changes as components of the finished products«; (4)

- **fabricated materials** – deli za vgradnjo, deli,

sestavni deli, elementi, **repromaterial**, podsestavni, polizdelki;

»fabricated materials are those industrial goods which become a part of the finished product and which have undergone processing beyond that required for raw materials but not so much as finished parts«; (6)

– **parts** – redkeje tudi »**component parts**« – deli, elementi, sestavni deli, repromaterial; izraz »spare parts« ali še bolj pogosto »spares« pa ima navadno pomen »deli«, »rezervni deli«, »nadomestni deli«;

– **components** – deli, elementi, sestavni deli, repromaterial;

»Mexico now requires its six foreign car manufactures to use locally produced components and materials equal to 50 % of each vehicle's value«. (11)

Zanimivo je, da skoro nobeden od teh izrazov – vsaj v pomenu repromaterial – ni vključen v srednjevelike priročne angleške slovarje in po tem sodeč ne sodi v besedišče pogovorne ali zbornega angleškega jezika.

Druga zanimivost je, da se le malokateri od teh izrazov pojavlja v več različnih virih. To sem hotela ponazoriti s citiranimi definicijami in primeri, ki jih nisem izbrala, ampak sem navedla praktično vse, ki sem jih našla. Iz njih je razvidno, da se v pomenu »repromaterial« edino izraz »**intermediate goods**« ali »**intermediates**« pojavi v štirih virih, pa še od teh je eden prevod našega besedila. Vendar bi ta izraz najbolj priporočila, med drugim tudi zato, ker je vključen v standardizirano izrazje Združenih narodov (vir št. 12). Razen tega nisem nikjer zasledila, kateri izraz bi bil bolj v rabi v ZDA in kateri v Angliji. Edino vodilo pri tem je morda lahko poreklo vira, ki ga navajam ob vsaki definiciji.

Z navedenimi primeri sem skušala predvsem opozoriti na pomembnost pravilnega izbora angleškega izraza, na kar bi moral biti prevajalec še posebej pozoren pri prevajanju prevzetih besed v angleščino. Saj je prav tu »skušnjava« po neposrednem prenosu »nazaj v angleščino« najbolj nevarna.

Literatura

1. France NOVAK, Poslovni in uradovni jezik. CGP Delo, TOZD Gospodarski vestnik, Ljubljana, 1980
2. Janez GRADIŠNIK, Še znamo slovensko? Mohorjeva družba, Celje, 1981
3. Dr. Ivan TURK, Poskus mednarodne primerjave postavk v zaključnih računih (Jugoslavija, ZDA in ZR Nemčija). (Študijsko gradivo)
4. L. J. ECKSTROM, Licensing in Foreign and Domestic Operations. Clark Boardman Company, Ltd., New York, 1976. ISBN 0-87632-075-2
5. J. H. ADAM, Longman Dictionary of Business English. Longman York Press, 1982. ISBN 0 582 55552 3
6. E. L. DAVIDS, Instant Business Dictionary. Career Publishing, Inc., New Jersey, 1971. ISBN 0-911744-070X BD 81-1
7. Law and Long-Term Industrial Co-Production, Business and Technical Cooperation and Acquisition and Granting of Industrial Property between Organizations of Associated Labour and Foreign Persons. Translated by M. & B. Milosavljević, Jugoslovenska stvarnost, Belgrade, 1979
8. National approaches to the acquisition of technology. Development and Transfer of Technology Series No. 1, UNIDO, Vienna, United Nations, New York, 1977
9. G. BANNOCK, R. E. BAXTER, R. REES, The Penguin Dictionary of Economics. Penguin Books, 1984. ISBN 0 14 051.134 2
10. Control of restrictive practices in transfer of technology transactions. Report by UNCTAD secretariat, TD/B/C.6/72. United Nations, New York, 1982
11. Razni angleški in ameriški časopisi in revije
12. THESAURUS of International Terms. International Trade Centre UNCTAD/GATT, Geneva, 1982

Darko Simeršek

Prevajanje z računalniki*

Človek si že od nekdaj želi, da bi namesto njega prevajal stroj, ni mu vsaj pomagal pri prevajanju. Prevajanje iz enega jezika v drugega je poseben proces, kjer se spremeni le zapis pomena, pomen sam pa ostane nespremenjen. Kako človek prevaja, še ni povsem razjasnjeno. Najverjetneje tako, da najprej razbere pomen iz jezika, ki ga prevaja, nato pa poizkuša isti pomen izraziti v drugem jeziku.

Računalnik danes sicer uporabljamo za prevajanje besedil, vendar prihaja zaradi zamotanosti naravnih jezikov pri tem opravilu do različnih težav. Strokovnjak mora vedno pregledati prevedeni tekst ter odstraniti morebitne nejasnosti, preden ga posreduje naprej.

Naravni jeziki, ki jih uporabljamo za sporazumevanje, so po večini nastajali v dolgih stoletjih. Zaradi dolgega in neusklajenega razvoja imajo številni jeziki mnogo pomanjkljivosti. Na primer: ista beseda ima vrsto različnih pomenov; poznamo različne besede, ki pa imajo isti pomen; skladnja besed je zamotana; slovnica je obsežna, ima številna pravila in hkrati izjeme, ki odstopajo od teh pravil.

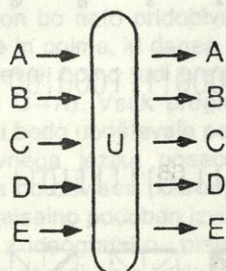
Če želimo, da računalnik opravi pomen-sko pravičen prevod, mora upoštevati vse možne pomenne določene besede in jih posamično primerjati z drugimi besedami v stavku. Pri tem mora seveda upoštevati stavčno skladnjo in druge posebnosti jezika, v katerega prevaja.

Tudi če se pri tem opravilu omejimo le na zanesljiv prevod smisla besedila in se odpravimo leporečju, je naloga, ki naj jo opravi računalnik, tako zahtevna, da postaja izvedljiva šele v zadnjem času.

V začetku prejšnjega desetletja so razvili prevajalni sistem Systran, kasneje Euro-Tra, nadaljnje raziskave pa nakazujejo še druge obetavne sisteme za prevajanje.

Predstavljamo si, da smo naročeni na publikacije, ki jih tiskajo – na primer – založniki držav: Finske, Japonske, Alžirije in Grčije. Ko jih dobimo po pošti, jih vtaknemo v posebno napravo z optičnim čitalnikom in preberemo tekst na zaslonu – v slovenščini.

Utopija?

Slika 3

$B \rightarrow A$	$A \rightarrow B$	$A \rightarrow C$
$C \rightarrow A$	$C \rightarrow B$	$B \rightarrow C$
$D \rightarrow A$	$D \rightarrow B$	$D \rightarrow C$
$E \rightarrow A$	$E \rightarrow B$	$E \rightarrow C$

$A \rightarrow D$	$A \rightarrow E$
$B \rightarrow D$	$B \rightarrow E$
$C \rightarrow D$	$C \rightarrow E$
$E \rightarrow D$	$D \rightarrow E$

Slika 4

Novi sistemi za prevajanje

Zgoraj navedeni primer ni tako utopičen, kot je videti na prvi pogled. Izvedba je seveda možna le z uporabo ustrezne tehnologije, računalnika in programske opreme. Če bi želeli uporabiti programe, ki bi bili sposobni prevajati iz drugih jezikov (v našem primeru iz finskega, japonskega, arabskega in grškega jezika), bi najprej naleteli na problem, kje dobiti te programe. Zataknilo bi se že pri finskem jeziku, saj doslej ni izšel pri nas niti navadni finsko-slovenski slovar. Zasnova prevajalnega programa pa je precej zapletena naloga, še posebej če upoštevamo, da ima vsak od omenjenih jezikov svojo pisavo.

Omenili smo že, da računalnik najlažje razbere tekst, če je ta zapisan v kodirani obliki. Tekst lahko obdelamo tako, da vsakemu geslu (pojmu, predmetu itd.) ustreza določena mednarodno dogovorjena koda, ter ga zapišemo v softstripu. Pri prebiranju teksta bomo uporabili le en prevajalni program, ker je tekst v softstripu že zapisan v dogovorjenem jeziku (imenujemo ga univerzalni jezik U).

Na sliki 3 vidimo v poenostavljeni obliki, kako poteka tako prevajanje. Črke A, B, C, D in E pomenijo naravne jezike, ki jih govorijo v posameznih državah. V državi, kjer govorijo jezik B, bodo uporabili prevajalni program B→U ter zapisali tekst v dogovorjenem univerzalnem jeziku U. V državi, kjer govorijo jezik C, bodo uporabili program C→U itd. Če sami govorimo jezik A, bomo za razumevanje teksta uporabili en sam prevajalni program: U→A. Tekst bomo prebrali v svojem jeziku, čeprav je bil zapisan v naravnem jeziku B, C, D ali E.

Iz slike 4 je razvidno, da zahteva bolj neposredno prevajanje iz enega v drug naravni jezik več različnih prevajalnih programov (pri petih jezikih jih imamo 20). Prevajanje iz štirih jezikov (B, C, D, E) v našega (A), zahteva štiri različne prevajalne programe. Nekdo, ki govori jezik B, bo potreboval še dodatne štiri programe (za prevod iz jezikov A, C, D, E) itd.

V svetu govorijo danes okoli 3000 jezikov. Če bi sestavili programe za te jezike v vseh možnih kombinacijah, bi bilo devet milijono

nov različnih prevajalnih programov premalo. Za razumevanje teksta pri prevajanju s posrednikom (v našem primeru je to jezik U) pa zadostuje en sam prevajalni program. posrednik bi lahko bil tudi eden od najbolj razširjenih naravnih jezikov, vendar je v tem primeru večja nevarnost, da se spremeni smisel sporočila med prevajanjem. Kode, ki jih ima jezik U, so namreč zelo obsežne in veliko bolj natančno ponazorijo pravi pomen določenega gesla, kot jih lahko zajame kombinacija črk v naravnem jeziku. Predstavljajmo si besede v naravnem jeziku, ki sicer zelo natančno določijo neki pojem, vendar imajo večje število znakov – na primer – 20 ali več črk. Pri sporazumevanju bi nas tako dolge besede motile, računalnika pa dolge in zapletene kode niti najmanj ne ovirajo.

Zasnova novega jezika seveda ne bo potekala brez težav. Določitev gesel in ustreznih kod bo morala temeljiti na mednarodnem dogovoru. Programiranje bo težavno, vendar si lahko pomagamo v našem primeru s simboli.

000000100000100 = 1

1110001111000100 = A

001111011111011 = *

Slika 5: številka 1, črka A in znak so predstavljeni s 16-bitnim zlogom. V spodnji vrsti je zapisano geslo. Enak simbol spredaj in zadaj predstavlja ločnico med gesli, ko si sledijo drugo za drugim

Unikon

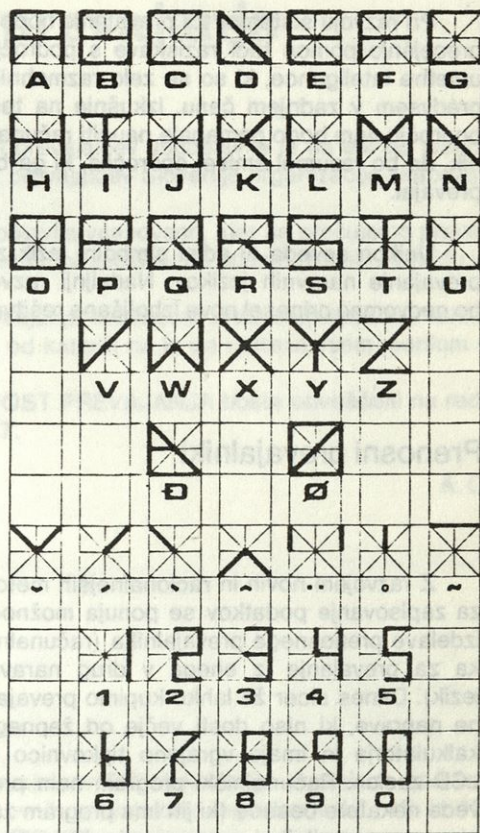
Idejo programiranja s simboli bomo najlažje pojasnili, če povzamemo idejo, ki je bila v naši reviji že predstavljena (v št. 11, 12/1983 str. 125). Namesto da bi geslo zapisali z binarno kodo, jo lahko ponazori 16-segmentni lik unik. Na sliki 5 vidimo, kako tvorijo posamezni segmenti 16-bitno računalniško besedo ter nato nekaj primerov simbolov, ki skupaj sestavljajo geslo. Vsi dogovorjeni simboli skupaj tvorijo simbolni jezik unikon – ime je izpeljano iz besede unik – ki je namenjen računalniškemu prevajanju iz enega v drug naravni jezik.

Simbole uporabljamo predvsem pri zasnovi unikona, ker je takšno programiranje enostavnejše. Namesto simbolov bi sicer lahko zapisali tudi številčno kodo, vendar ima programiranje s simboli nekatere prednosti.

Gesla bomo tvorili z enim od 65535 simbolov oziroma z njihovimi medsebojnimi kombinacijami. Upoštevali bomo tudi različne slovnične oblike posameznih gesel. Zapisali bomo dodatni simbol za ednino, nekoliko drugačen za množino itd. Pri zapisovanju imen, nazivov in številčnih informacij pa bomo uporabili simbole, ki ponazarjajo črke in številke (slika 6).

Unikon bo nato pridobival nova gesla za predmete in pojme, ki danes še niso poznani. Izpopolnjevali bomo tudi prevajalna programa (A→U in U→A). Vsak program bo vseboval pravila, ki bodo upoštevala posebnosti vsakega naravnega jezika posebej. Od zasnove programa bo odvisen prevod, ki naj bi bil kar najbolj smiselno podoben izvirniku. Tisočletne izkušnje z ideografsko pisavo (kitajsko, japonsko in drugo) nam bodo pomagale pri programiranju v unikonu.

Danes težko napovemo, v kolikšni meri je sploh izvedljiva ideja prevajanja po sistemu unikon. Pri takem prevajanju gotovo ne bo šlo brez težav. Ne smemo namreč pozabiti na po-

Slika 6: črke, diakritična znamenja in številke so predstavljene s 16-segmentnim likom

sebnosti naravnih jezikov, ki bodo trd oreh za vsak računalnik – na primer pri prevajanju fraz. Prevodi leposlovja se bodo verjetno smiselno bolj oddaljili od izvirnika kot prevodi tehnične in znanstvene literature.

Dobro zasnovan prevajalni program bo tudi popravljal slovnične napake in pravilno uredil besedni red v stavku. Uporabnik bo le zapisal tekst in uporabil programa A→U in U→A. Če se bo pri tem spremenil smisel zapisa, bo to pomenilo, da prevajalni program še ni dobro zasnovan ali pa geslom še nismo povsem natančno določili njihovega pravega pomena.

Pri razvoju sistemov za prevajanje bodo v precejšnji pomoč tudi raziskave s področja umetne inteligence, ki so se zelo razmahnile predvsem v zadnjem času. Izkušnje na tem področju nam bodo pomagale naučiti računalnik, da bo razumel smisel sporočila, ki ga bo prevajal.

Unikon seveda ni edini simbolni jezik za prevajanje naravnih jezikov. Nadaljnji razvoj bo nedvomno prinesel nove izboljšane rešitve.

Prenosni prevajalniki

Z razvojem novih in racionalnejših metod za zapisovanje podatkov se ponuja možnost izdelave prenosnega prevajalnika (računalnika za prevajanje iz enega v drug naravni jezik). Danes sicer že lahko kupimo prevajalne naprave, ki niso dosti večje od žepnega kalkulatorja in imajo vgrajeno tipkovnico in LCD zaslon. Računalniški program nam prevede nekatere besede (ki jih ima program zapisane v pomnilniku) v enega ali več jezikov. Vendar ima program precejšnje omejitve, saj je računalniški pomnilnik majhnega obsega, poleg tega pa ne zna prevedi pravilno in smiselno prav vsak zapisani stavek.

Z zapisom na optično ploščo, ki je enakih oblik in velikosti kot znana CD, pa bo sposobnost računalnika precej večja. Danes že zapišemo nanjo za 552 Mb podatkov, kar ustreza 270.000 tipkanim stranem teksta formata A4. Pri sistemu CD-ROM DRIVE firme Hitachi je sleherni informacija dosegljiva v sekundi.

Najmanjše prenosne naprave za predvajanje CD plošč imajo volumen komaj polovico kubičnega decimetra. Novi prevajalnik bo seveda nekoliko večji, saj bo poleg elektronskih in mehanskih delov vseboval ploskovni zaslon, mikrofonski in mali zvočnik.

Prevajanje bo zelo enostavno. Uporabnik bo izrekel nekaj besed v mikrofonski, preveril na zaslonu, ali jih je računalnik pravilno zapisal, ter nato izdal ukaz za prevod. Računalnik bo tekst zapisal na zaslonu ali sporočil prevod preko zvočnika. Če bomo potovali po svetu in ne bomo znali jezika države, kjer bomo na obisku, si bomo pri komuniciranju z domačini pomagali s prevajalnikom.

Danes težko napovemo, ali lahko pričakujemo opisani prevajalnik že proti koncu tega stoletja ali šele v naslednjem. Pravzaprav posegamo pri napovedovanju novih naprav in sistemskih rešitev že na področje znanstvene fantastike. Čim dlje segajo naše napovedi v prihodnost, večja je verjetnost, da se bomo zmotili. Kljub temu poskušajmo razmišljati o nadaljnjem razvoju recimo v 21. stoletju ali kasneje.

Če bomo takrat že izpopolnili vesoljska vozila ter razvili druge ustrezne tehnologije, potovanja s človeško posadko zunaj sončnega sistema ne bodo nekaj nemogočega. Morda se bomo srečali na teh potovanjih s pripadniki druge razumne civilizacije. Novi prevajalni sistemi nam bodo pomagali pri sporazumevanju. Primerjali bomo naše znanje in izkušnje z njihovimi in pričakujemo lahko, da se bomo pri tem marsikaj novega naučili. Izmenjava informacij bo potekala seveda postopoma. Civilizaciji si bosta izmenjali pomembnejše podatke šele takrat, ko si bosta zaupali. Ker pa zaupanje lahko nastane le pri komunikaciji, kjer ni pomenskih nesporazumov, si bomo pomagali pri tem z računalniki.

Računalniško prevajanje je zanimivo tudi za današnji čas. V svetu, kjer ljudstva govorijo veliko različnih jezikov, si ne želimo le, da bi bila sporočila čim bolj racionalno zapisana; bolj pomembno je, da jih razumemo in da se pri prevajanju v naš jezik ne spremeni smisel informacije.

Ali nam bo množična uporaba prevajalnikov v prihodnosti prinesla tudi boljše razumevanje med narodi?

Simpozij o kakovosti prevajanja

Predsedstvo Zveze znanstvenih in strokovnih prevajalcev Jugoslavije je na eni od jesenskih sej zaupalo Društvu znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije organizacijo simpozija KAKOVOST PREVAJANJA jeseni 1987.

Kakovost prevajanja je tema, ki se nenehno pojavlja vsepovsod, kjer se srečujemo prevajalci. O tej temi je bilo v zadnjem času tudi nekaj tehničnih prispevkov na posvetovanjih v Ohridu in Hercegovnem.

Lahko trdimo, da je razprava o kakovosti prevajanja neizčrpna, predvsem zato, ker lahko vsak strokoven prevod naredimo na več načinov, od katerih pa le en ustreza vsem merilom o kakovosti prevoda.

O podrobnostih v zvezi s simpozijem KAKOVOST PREVAJANJA boste obveščeni na rednem letnem občnem zboru društva v februarju 1987.

A. O.

Ohridska srečanja 87

Zveza društev znanstvenih in strokovnih prevajalcev SR Makedonije organizira pod pokroviteljstvom Zveze društev znanstvenih in strokovnih prevajalcev Jugoslavije 17., 18. in 19. aprila 1987 že 5. TRADICIONALNA SREČANJA OHRID '87.

Glavna tema teh srečanj »PREVAJANJE VČERAJ, DANES IN JUTRI« se bo tokrat nadaljevala; letošnja srečanja bodo potekala v okviru teme PREVAJANJE V RAZMERAH NAGLEGA RAZVOJA ZNANOSTI IN TEHNIKE.

Tradicionalna srečanja prevajalcev iz delovnih organizacij Jugoslavije, ki bodo tokrat v Ohridu že petič zapored, ponujajo zanimiv in koristen program, kakor kaže že nekaj tem: »Vloga terminoloških (internih) bank«, »(Ne)prevedljivost sodobnih angleških, nemških, ruskih in drugih jezikovnih izrazov v jezike jugoslovanskih narodov in narodnosti«, »Vloga prevodov pri napredovanju znanosti in tehnike«, »Vloga slovarjev in drugih jezikovnih in terminoloških publikacij pri posodabljanju znanstvenega in strokovnega prevoda«, »Sodobno izobraževanje znanstvenih in strokovnih prevajalcev v Jugoslaviji« itn.

Teh srečanj se jugoslovanski in tudi slovenski prevajalci, ki prevajajo znanstvena in tehniška gradiva v tuje jezike in v jezike jugoslovanskih narodov in narodnosti, udeležujejo v čedalje večjem številu, saj ob takšnih priložnostih dobijo mnogo zanimivih, novih, torej koristnih informacij, ki jih lahko že takoj po vrnitvi na delo neposredno uporabijo v praksi. Kdor iz leta v leto spremlja vsebino predavanj, lahko ugotovi, da so »Ohridska srečanja« na dobri poti, da postanejo trdna vez med jugoslovanskimi prevajalci besedil iz znanosti in tehnike, ki bo zmeraj bolj povezovala in širila prevajalsko znanje.

Kongres FIT

Od 20. do 27. avgusta 1987 bo v Maastrichtu na Nizozemskem XI. kongres FIT (Mednarodne zveze prevajalcev) z naslovom »PREVAJALSTVO – NAŠA PRIHODNOST«. Prve tri dni bo statutarni kongres, samo za delegate, četrti dan bo zasedanje odbora FIT, zadnje štiri dni, od 24. do 27. avgusta 1987 pa bo odprti kongres.

Odprti kongres bo imel 11 sekcij s temi nosilnimi temami:

1. Povezava med teorijo in prakso: uporaba znanstvenih spoznanj in metod; boj za boljše kakovost prevodov.
2. Književno prevajanje, posebej iz jezikov manjših narodov.
3. Adaptacija in prevajanje: smeri pri prevajanju poezije.
4. Pravni in družbeni položaj prevajalcev in tolmačev.
5. Nova generacija: splošno in strokovno izobraževanje, praktično učenje, vloga poklicnih združenj.
6. Tehnologija: kakšne pripomočke ima prevajalec danes, kakšne bo imel jutri, kako izkoristiti vse to na najboljši možni način?
7. Nove smernice terminologije.
8. Pomen tehniškega prevajanja pri prenosu informacij in tehnologije – posodabljanje znanja.
9. Prevajanje in adaptacija v obdobju množičnih medijev.
10. Smeri pri prevajanju pravne terminologije.
11. Nova področja pri tolmačenju.

Organizirana bo tudi razstava strokovne literature, dokumentacije in tehniškega materiala z naslovom »Prevajalčeva delovna soba v letu 1990«.

Prijavnina znaša 350 HFL (pri prijavi do 1. 5. 1987) in 400 HFL pri prijavi po tem datumu. Ta cena vključuje aktivno udeležbo pri vseh dejavnostih splošnega dela kongresa, slavnostni sprejem in eno kosilo. Cena sob z zajtrkom se giblje od 80 HFL do 275 HFL. Predvidevajo popuste pri nabavi publikacij s kongresa.

Naslov sekretariata kongresa: XI. Kongres FIT, Markt 28, Houtappel – 6249 CJ, Maastricht, Holland.

فهم وكان لها ابن من هذيل وكان يدخل عليها رحلا فلما قارب الغلام قال لها من هذا الرجل الداخل عليك قالت صاحب كان لايتك من رأيتك عندك لاقتلتك فلما وجع اليها تابط شرا اخبرته الخبر وقالت الغلام مفرق بيني وبينك فاقتله قال سأفعلن ذلك فر به وهو يلعب مع فقال له هلم اهب لك نبلا فمضي معه فتقدم من قتله ووهب له نبلا اليها تأبل شرا اخبرها فقالت انه والله شيطان من الشياطين والله

אבגדהוזהח סעפצקרע

چون تشون روم جزيره بريطان را
منقضى نشده بود دشمني ديگر
كه اهل وحشي پيكت و اسكات
مردانه هجوم آورده جمعي را بک

這個先生有學問那個沒有○那麼樣的人到處都
吃○你的褲子同我的一樣○這兩把刀子那一把
條路那一條近○一樣近○你姓什麼○閣下貴姓
去了幾個人○他一個人去的○誰來了○你來見
麼事情也沒有○那一位老爺死了○今道來的是
馬那一匹快○一樣快○我一卽人來的(我自己來
今天回來他若今天不來呢那怎麼樣○有人說山

ν αὐτῶν τὴν πο
ἀλλ' ἐπεὶ ἀναβ
όμους παραδόντες
ἡλλαχόσε καὶ τῆς
τὰ τεῖχη· ἔξω γὰρ
ἤντω τοὺς πελταστα
οἱ πελτασταὶ ὦν
ἡ γὰρ ποτε κα
όντες ἀπέκτειναι
ελταστῶν, ἐν μάλλ
νῆς βοηθήσαντες π
ντος τείχους, ἐκο
ντες· ὥσθ' οἱ μὲν
ροβοῦντο τὰς πελι
ου ὁρμώμενοι σὺν
πν τῶν Κορινθίων
την τῶν Λακεδαιμό
ο, ἔλδουν ἐπὶ οὐδ'
ὁ Πραξίτα τεῖχη·
ιὲν πρὸς Σικυώνι
χισαν, τὸ δ' ἐφ' ὧν

translation of a lo
na, in Bologna, by
3:
eceived with gre
is our Imperial Ly
py to think that yo
urtesies to the Cens
being my friend, a
stic, he is the brothe
who has a great m
s, and among the